

De lucht boven de sawa's

- Over de offensieve bijdrage van de luchtstrijdkrachten tijdens de dekolonisatieoorlog in Nederlands-Indië (1945-1950)

MA Internationale betrekkingen in historisch perspectief

Naam:	Judith Lize
Studentnummer:	3500403
E-mail:	j.lize@students.uu.nl
Scriptiebegeleider:	prof. dr. J. Hoffenaar
Tweede lezer:	dr. R. Raben
Datum:	22 juni 2015

Inhoudsopgave

Inleiding	2
1. De offensieve bijdrage van de luchtmacht in COIN-conflicten	9
<i>Twee offensieve taken in COIN-conflicten</i>	10
<i>Strategic Air Operations</i>	12
<i>Anti-Surface Force Air Operations</i>	15
<i>Conclusie</i>	18
2. De vorming van een luchtmacht-doctrine?	21
<i>Laag vliegen en strietsen</i>	22
<i>Verruiming en matiging</i>	24
<i>De Renville-overeenkomst</i>	26
<i>Ruim twee jaren ervaring</i>	27
<i>De noodzaak van een snelle uitvoering</i>	30
<i>Aanvraag en communicatie</i>	31
<i>Paradroppingen</i>	32
<i>Conclusie</i>	34
3. De operaties van de luchtmacht in Nederlands-Indië	39
<i>"Kangean" – juli 1946</i>	40
<i>Operatie Voorloper II – maart 1947</i>	41
<i>Bandjanegara – november 1947</i>	42
<i>Operatie Modder te Aer Molek (Midden-Sumatra) – januari 1949</i>	44
<i>Operatie Gading – maart 1949</i>	45
<i>Zuid-Oost Borneo – juli 1949</i>	46
<i>Analyse en conclusie</i>	47
Conclusie	50

Inleiding

Het einde van de Tweede Wereldoorlog betekende tevens het begin van het dekolonisatieproces van Nederlands-Indië. Op 17 augustus 1945 riepen de Indonesische nationalistes Sukarno en Hatta de onafhankelijke Republiek Indonesia uit. De Nederlandse regering – die niet van plan was om haar kolonie onafhankelijkheid te geven – reageerde op deze politieke ontwikkelingen met de opbouw van een omvangrijke troepenmacht in Nederlands-Indië. Van 1946 tot 1949 werden er zo'n 135.000 Nederlandse militairen naar de archipel verscheept.¹

Internationaal stond Nederland onder grote druk om het conflict zo snel mogelijk te beslechten. Aan de onderhandelingstafel met de Republikeinen werd eind 1946 het akkoord van Linggadjati gesloten. Hierin stemde de Nederlandse regering in met een geleidelijke dekolonisatie van Nederlands-Indië. Met het akkoord erkende Nederland de macht van de Republiek over Java, Sumatra en Madura en werd vastgesteld dat er een Verenigde Staten van Indonesië zou worden gevormd bestaande uit drie deelstaten (de Republiek, Borneo en de Grote Oost). Dit betekende echter niet dat Indonesië onafhankelijk zou worden. Als federatieve staat zouden de Verenigde Staten van Indonesië samen met Nederland de Nederlands-Indonesische Unie vormen.²

Ondanks het sluiten van dit akkoord bleef het onrustig in de archipel waardoor de Nederlandse legerleiding in juli 1947 overging tot een grootschalige militaire actie. De Eerste Politie Actie had als tweeledige doelstelling de economische belangen van Nederland veilig te stellen en daarnaast de Republikeinse legerleiding tot matiging te brengen.³ Hiermee ging de Nederlandse legerleiding uit van de zogenaamde speerpunten-strategie. Deze strategie hield in dat door een snelle en verrassende actie in de eerste fase van de operatie de Republikeinse legerleiding zou worden uitgeschakeld en daarbij de belangrijkste vijandelijke militaire sleutelposities zouden worden bezet. Het idee was dat de afgesneden Republikeinse troepen in het operatiegebied hierdoor dusdanig gedemoraliseerd en gedesorganiseerd zouden raken dat de zuiveringen van het gebied na afloop – de tweede doelstelling van de

¹ B.C. Cats en H.N.J., van den Berg, *Logistiek onder de tropenzon. De verzorgende diensten van KNIL en KL in Nederlands-Indië 1946-1950* (Amsterdam 2003) 25.

² H.W. Van den Doel, *Afscheid van Indië. De val van het Nederlandse imperium in Azië* (Amsterdam 2000) 219.

³ Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 219.

speerpunten-strategie - een koud kunstje zouden zijn.⁴ De actie ging op 21 juli 1947 van start op Java en Sumatra en verliep voorspoediger dan verwacht. De Nederlandse opmars beperkte zich echter tot de hoofdwegen waardoor het Republikeinse leger – De Tentara Nasional Indonesia (TNI) - in staat werd gesteld zich terug te trekken in de binnenlanden om na afloop van de actie terug te slaan en een omvangrijke guerrilla te ontketenen tegen de Nederlandse troepen.⁵

In september 1947 werden de Republiek en Nederland door de Verenigde Staten (VS) weer aan de onderhandelingstafel gedwongen. In januari 1948 werd hierop het Renville-akkoord gesloten. De overeenkomst was een bevestiging van Linggadjadi en stuurde opnieuw aan op een deels onafhankelijk Indonesië. De opstelling van Nederland tegenover de Republiek verhardde evenwel in deze periode. De periode na de Eerste Politieele Actie kenmerkte zich door een toenemend aantal moordaanslagen, brandstichtingen, vernielingen en plunderingen georganiseerd vanuit Republikeinse zijde.⁶ Het Nederlandse leger reageerde hierop met een tactiek van contraguerrilla met alle bijbehorende geweldsexcessen van dien.⁷

Ondanks het feit dat de Eerste Politieele Actie niet had geleid tot de pacificatie van de archipel bleef de Nederlandse legerleiding in de aanloop naar de Tweede Politieele Actie vasthouden aan de speerpunten-strategie. De Tweede Politieele Actie ging op 19 december 1948 van start en had dan ook als doel om de Republikeinse politieke en militaire leiding uit te schakelen. Hoewel met deze actie de politieke leiding in Djokjakarta – dankzij een spectaculaire luchtlandingsoperatie – werd opgepakt, ontkwamen de militaire leiders en bleven de Republikeinse troepen intact.⁸

Hoewel de Republikeinen en Nederland in de eerste helft van 1949 opnieuw tot onderhandelingen werden aangezet ontstond er in de periode na de tweede politieele actie een slepende guerrilla tussen beide partijen. Hierbij zochten de Republikeinse troepen opnieuw steeds meer hun toevlucht tot het gebruik van guerrilla-tactieken en terreur en de Nederlandse strijdmachten hanteerden in een steeds onzekerder situatie de tactiek van contraterreur waarbij het afbranden van kampongs en strandrechtelijke

⁴ P.M.H. Groen, *Marsroutes en dwaalsporen. Het Nederlands militair-strategisch beleid in Indonesië 1945-1950* (Leiden 1991) 110.

⁵ Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 219.

⁶ Ibidem, 225.

⁷ J.A.A. van Doorn en W.J. Hendrix, *Ontsporing van geweld. Het Nederlands-Indonesisch conflict* (Rotterdam 1970) 167.

⁸ Groen, *Marsroutes en dwaalsporen*, 117-118.

executies van Nederlandse zijde niet ongewoon waren. Uiteindelijk bereikten beide partijen in mei 1949 een akkoord dat tijdens de Ronde Tafel Conferentie (RTC) werd afgerond. Op 27 december 1949 droeg Nederland officieel de soevereiniteit over aan de Verenigde Staten van Indonesië. Wel kwam er een Nederlands-Indonesische Unie maar Nederland kreeg hierbinnen geen bindende bevoegdheden.⁹

De dekolonisatieoorlog zoals deze in Nederlands-Indië uitbrak direct na de Tweede Wereldoorlog wordt in het academisch debat ook wel geduid als een *counterinsurgency-conflict* (COIN conflict). Het voornaamste kenmerk van een COIN-conflict is de asymmetrie tussen beide tegenstanders op technologisch gebied – hetgeen ook tijdens de dekolonisatieoorlog in Nederlands-Indië duidelijk het geval was. Een ander belangrijk kenmerk van een COIN-conflict is dat een dergelijke oorlog alleen door middel van politieke onderhandelingen kan worden beëindigd. Tevens is het winnen van de steun van de bevolking daarbij voor de (aanvankelijk) reguliere krijgsmacht essentieel om de rebellerende gebieden onder controle te krijgen. De bevolking levert immers het materieel, het voedsel en de morele steun aan de irreguliere troepen.¹⁰

Nederland slaagde er niet in om een succesvolle COIN-strategie in te zetten tijdens de dekolonisatieoorlog in Nederlands-Indië. De Nederlandse politici en de legerleiding zetten immers niet in op de politieke onderhandelingen maar probeerden daarentegen een militaire overwinning te behalen tijdens het conflict. Hierbij gingen zij bovendien uit van de eerder genoemde speerpuntenstrategie waarbinnen het winnen van de steun van bevolking geen significante rol speelde. Hierdoor schrok de Nederlandse legerleiding niet terug om grootschalig geweld te gebruiken en slaagde zij er niet in om de onder Nederlandse controle staande gebieden onder effectief gezag te krijgen.¹¹

De Nederlandse legerleiding heeft diverse malen het luchtwapen offensief ingezet. De inzet van het luchtwapen in COIN-conflicten is echter problematisch in een COIN-conflict. Gezien de aard van dit wapen – en de aard van het COIN-conflict – worden tijdens luchtaanvallen vaak burgerslachtoffers gemaakt – hetgeen niet zal helpen de steun van de bevolking te winnen. Interessant is om te onderzoeken hoe deze

⁹ Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 330.

¹⁰ D. Galula, *Counterinsurgency Warfare: Theory and Practice* Westport (Connecticut 1964), 54-56.

¹¹ T.W. Brocades Zaalberg, *The Roots of Dutch Counterinsurgency Balancing and Integrating Military and Civilian Efforts from Aceh to Uruzgan* (Paper voor de Conference of Army Historians, 2007).

offensieve inzet is verlopen en in hoeverre deze heeft bijgedragen aan de bestrijding van de irreguliere tegenstander.

Hoewel er binnen het academisch debat een consensus bestaat over het belang van de ondersteunende functie van het luchtwapen in een COIN-conflict, is er wat betreft de offensieve bijdrage van het luchtwapen in de bestrijding van de irreguliere tegenstander nog een levendige discussie gaande. Hierbij wordt er veel aandacht besteed aan de COIN-conflicten die zich in de dekolonisatieperiode na de Tweede Wereldoorlog voltrokken, waarbij valt te denken valt aan de oorlogen in Maleisië, Algerije en Vietnam. In dergelijke onderzoeken wordt het functioneren van de Nederlandse luchtmacht in het COIN-conflict in Nederlands-Indië echter buiten beschouwing gelaten. Dit is jammer want een dergelijke studie zou een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan het wetenschappelijke debat betreffende de offensieve rol van de luchtmacht in COIN-conflicten.

Over de rol van de luchtstrijdkrachten tijdens de dekolonisatieoorlog in Nederlands-Indië is bij de Nederlandse militaire-historici weinig bekend. Wellicht heeft dit te maken met het feit dat de Nederlandse legerleiding in haar militaire strategie de luchtstrijdkrachten een ondergeschikte rol toebedeelde in het conflict. Volgens militair historica P.M.H. Groen was het conflict tussen Nederland en de Republiek primair een strijd tussen de landstrijdkrachten. De Republikeinse strijdkrachten bestonden bijna geheel alleen uit grondtroepen – zodoende stond in de militaire-strategische beleidsontwikkeling van de Nederlandse legerleiding de confrontatie tussen de grondtroepen centraal. Het beleid ten aanzien van de vloot en de luchtstrijdkrachten vormde hier slechts een aanvulling op.¹²

De studies die wél zijn verschenen over de Nederlandse luchtstrijdkrachten tijdens de dekolonisatie in Nederlands-Indië zijn voornamelijk beschrijvend van aard. De publicatie van de luchtmacht-historicus O. Ward over de Militaire Luchtvaart van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (ML-KNIL) geeft een uitgebreide verhandeling over het operationele optreden deze luchtstrijdkrachten. Het wordt echter in deze publicatie niet duidelijk in hoeverre de ML-KNIL ook daadwerkelijk een effectieve bijdrage heeft geleverd aan de bestrijding van de irreguliere tegenstander in Nederlands-Indië en in

¹² Groen, *Marsroutes en Dwaalsporen*, 14-15.

hoeverre de grondtroepen baat hadden bij de luchtsteun die werd verleend.¹³ Dit geldt ook voor de boeken van militair-historicus P. de Boer. Hij beschrijft voornamelijk de verrichtingen van de diverse vliegtuigtypen die tijdens de dekolonisatieoorlog in Indonesië vlogen. In hoeverre het ene vliegtuigtype succesvoller was dan het andere in de bestrijding van de tegenstander blijft echter onduidelijk.¹⁴

Om de offensieve bijdrage van het luchtwapen in Nederlands-Indië te kunnen onderzoeken is de volgende onderzoeksvraag opgesteld:

In hoeverre hebben de Nederlandse luchtmachtkrachten effectief bijgedragen aan de offensieve bestrijding van de irreguliere tegenstander tijdens het COIN-conflict in Nederlands-Indië (1945-1949)?

In hoofdstuk 1 zal voor de beantwoording van deze onderzoeksvraag worden gekeken naar COIN-conflicten die zich voor, tijdens en vlak na de dekolonisatieoorlog in Nederlands-Indië voltrokken. Tevens zal het academisch debat omtrent de offensieve inzet van het luchtwapen in COIN-conflicten worden behandeld. Aan de hand van deze historische voorbeelden en het academisch debat zal worden getracht een antwoord te formuleren op de vraag of – en zo ja, hoe – de luchtmacht in een COIN-conflict op effectieve wijze offensief kan bijdragen aan het bestrijden van de irreguliere tegenstander.

Vervolgens zal er in hoofdstuk 2 worden gekeken in hoeverre er tijdens het COIN-conflict in Nederlands-Indië sprake was van de vorming van een luchtmacht-doctrine. Dit zal worden gedaan aan de hand van de instructies en evaluaties die werden uitgevaardigd door de Nederlandse legerleiding. Dergelijk onderzoek geeft ons immers een idee hoe de Nederlandse legerleiding dacht over de mogelijkheden om de luchtmachtkrachten offensief in te zetten. In het derde en laatste hoofdstuk zal worden gekeken naar de daadwerkelijk inzet van de luchtmachtkrachten. Wat voor soort operaties voerde de luchtmachtkrachten uit en waren deze operaties effectief voor in de bestrijding van de irreguliere tegenstander? Uiteindelijk zal aan de hand van de drie

¹³ O.G. Ward, *De Militaire Luchtvaart van het KNIL in de na-oorlogse jaren 1945-1950* (Houten 1988).

¹⁴ P.C. Boer, *Army co-operation bij de militaire luchtvaart in Indië, 1946-1950: de geschiedenis van 17 VARWA squadron en de Taylorcraft L-2M en Piper L-4J Cub-vliegtuigen van de militaire luchtvaart van het KNIL* (Den Haag 2004), P.C. Boer, *De jachtvliegtuigen, Army Co-operation- en lesvliegtuigen van de Militaire Luchtvaart KNIL 1945-1950* (Amsterdam 2009).

hoofdstukken uiteindelijk getracht worden in de conclusie een antwoord te formuleren op de bovenstaande hoofdvraag van dit onderzoek.

1. De offensieve bijdrage van de luchtmacht in COIN-conflicten

Hoe kan de luchtmacht in een COIN-conflict offensief bijdragen aan het bestrijden van de irreguliere tegenstander? In het huidige wetenschappelijke debat zijn wetenschappers het unaniem eens dat het verkrijgen van de steun van de bevolking van uitermate groot belang is in een COIN-conflict. De bevolking lever immers zowel de morele steun als het voedsel en de wapens aan de irreguliere tegenstander. Het opzetten van sociale, economische en politieke programma's om de bevolking er van te overtuigen de kant van de reguliere partij te kiezen is daarom van uitermate belang. Militaire operaties die deze civiele programma's en opbouwwerkzaamheden ondermijnen, zullen per definitie contraproductief werken.¹⁵

Ook de inzet van de luchtmacht in een COIN-conflict moet vanuit dit perspectief te worden bekeken. Het geringe discriminerende vermogen van de luchtwapens, de mobiliteit van de irreguliere tegenstander, de terreinomstandigheden waarin de vijandelijke troepen moeilijk zijn waar te nemen, de vaak hoge bevolkingsdichtheid in de gebieden waar er wordt gevochten – allen zijn factoren die er aan bijdragen dat juist luchtaanvallen vaak leiden tot een hoog aantal burgerslachtoffers en dus tot een verlies van de steun van de bevolking.¹⁶

In 2003 verscheen het boek *Airpower in Small Wars* van J.S. Corum en W.R. Johnson. In dit boek analyseerden zij de inzet van het luchtwapen aan de hand van een groot aantal COIN-conflicten in de twintigste eeuw. De auteurs gelden als autoriteit binnen het academisch debat over de inzet van de luchtmacht in COIN-conflicten. Gezien het hoge risico op burgerdoden tijdens de offensieve inzet van het luchtwapen benadrukken Corum en Johnson in hun conclusies dat de inzet van het luchtwapen in een COIN-conflict dient te zijn onderworpen aan een overkoepelende strategie waarbinnen het winnen van de steun van de bevolking centraal staat. Strategie definiëren Corum en Johnson hierbij als het denkkader waarbinnen wordt bepaald hoe het politieke, militaire, economische en diplomatieke instrument kan worden ingezet om een conflict te beslechten. Door de offensieve inzet van het luchtwapen tijdens een COIN-conflict in te kaderen binnen een algehele strategie waarbinnen het winnen van de

¹⁵ D. Galula, *Counterinsurgency Warfare*, 54-56.

¹⁶ Van Doorn en Hendrix, *Ontsporing van geweld*, 248 & Heyward 'Air Power and Insurgency: Some Preliminary Thoughts', 12-13.

steun van de bevolking centraal staat, kan worden voorkomen dat de inzet uiteindelijk contraproductieve uitwerking zal hebben – aldus Corum en Johnson.¹⁷

Ook andere luchtmacht-historici benadrukken de mogelijke contraproductieve werking van de offensieve inzet van het luchtwapen. Zo wijst een recente studie uit dat naarmate er in bepaalde gebieden van Zuid-Vietnam meer burgerslachtoffers vielen door de bombardementen van de United States Army Air Force (USAAF), de steun van de bevolking aan de Vietcong in deze gebieden toenam.¹⁸ Luchtmacht-theoreticus M. Clodfelter vat het in zijn artikel over de inzet van het luchtwapen in een COIN-conflict bondig samen. Hij maakt een onderscheid tussen negatieve en positieve doelstellingen in een conflict. Negatieve doelstellingen zijn doelstellingen waarbij er geen gebruik wordt gemaakt van geweld in een conflict. Dit in tegenstelling tot de positieve doelstellingen waarbij het militaire instrument juist wel wordt ingezet om een conflict te kunnen winnen. Wanneer er in een conflict meer negatieve doelstellingen worden geformuleerd, is de offensieve inzet van het luchtwapen volgens Clodfelter echter steeds minder effectief.¹⁹ Gezien het feit dat in een COIN-conflict de negatieve doelstellingen prevaleren – het conflict moet immers worden gewonnen door middel van civiele programma's en opbouwwerkzaamheden – is de offensieve inzet van het luchtwapen (de positieve doelstelling) dus op zijn minst problematisch te noemen.

Twee offensieve taken in COIN-conflicten

Het luchtwapen kent traditioneel drie klassieke offensieve taken: het verkrijgen van overwicht in het luchtruim (*Counter-air operations*), het bieden van luchtsteun aan de grondtroepen (*Anti-Surface Force Air Operations*) en de zelfstandige luchtaanval (*Strategic Air Operations*).²⁰ *Counter Air Operations* hoeft het luchtwapen in een COIN-conflict over het algemeen niet in te zetten gezien de asymmetrie op technologisch gebied in dergelijke conflicten. De irreguliere tegenstander bezit in een COIN-conflict over het algemeen niet - of nauwelijks - over vliegtuigen waardoor de reguliere krijgsmacht het overwicht in het luchtruim vaak al heeft bij aanvang van de oorlog. Dit was volgens militair-historica P.M.H. Groen ook het geval tijdens het COIN-conflict in

¹⁷ J.S. Corum, J.S. en W.R. Johnson., *Airpower in Small Wars, Fighting Insurgents and Terrorists* (Kansas 2003), 425-426.

¹⁸ M.A., Kocher, T.B. Pepinsky en S.N. Kalyvas, 'Aerial Bombing and counterinsurgency in the Vietnam War', *American Journal of Political Science* (2011).

¹⁹ M. Clodfelter, 'Airpower Versus Asymmetric Enemies. A Framework for evaluating effectiveness', *Air Space and Power Journal* (2002)

²⁰ P.W.W. Wijninga, 'Airpower-strategie' in: G. Teitler e.a., *Militaire Strategie* (Amsterdam 2002) 165.

Nederlands-Indië. De vliegtuigen die de TNI in bezit had, werden volgens Groen enkel gebruikt voor logistieke doeleinden.²¹ Wat betreft het COIN-conflict in Nederlands-Indië blijven er voor de analyse dus nog twee offensieve taken over, de *Anti-Surface Force Air Operations* en de *Strategic Air Operations*.

Onder *Anti-Surface Force Air Operations* kunnen alle vormen van inzet worden geschaard waarbij de vliegtuigen steun leveren aan de grondtroepen.²² Luchtsteun die wordt geleverd tijdens het *directe* contact tussen de vijandelijke en de vriendschappelijke grondtroepen wordt hierbij als *Close Air Support* aangeduid. Daarnaast kan het luchtwapen door middel van *Battlefield Air Interdiction* ook *indirecte* luchtsteun aan de grondtroepen leveren door middel van de vernietiging of verzwakking van de tactische vijandelijke reserves achter de frontlijn. Een andere vorm van *indirecte* luchtsteun aan de grondtroepen is *Air Interdiction*, waarbij men gericht is op het voorkomen of verstoren van de aanvoer van troepen en voorraden van de tegenstander naar het operatiegebied.²³ Ook kan de commandovoerings-capaciteit worden verstoord door de achtergelegen hoofdkwartieren en communicatie-knooppunten te verstoren.²⁴

Binnen *Strategic Air Operations* is de leger- of luchtmachtleiding er op gericht om zonder de inzet van grondtroepen het vijandelijke oorlogspotentieel te ondermijnen. *Strategic Air Operations* worden dus zelfstandig – en niet in samenwerking met de grondtroepen – uitgevoerd. *Strategic Air Operations* worden over het algemeen ingezet met het idee dat de luchtmacht – en dus niet de grondtroepen – een doorslaggevende rol kunnen spelen in de bestrijding van de tegenstander.

Gezien het hoge risico van burgerslachtoffers bij de inzet van het luchtwapen is het – zoals eerder al werd gesteld – de vraag in hoeverre het luchtwapen überhaupt succesvol kan worden ingezet in een COIN-conflict. Het academische debat hierover zal in dit hoofdstuk aan de hand van de twee offensieve taken die het luchtwapen kent in een COIN-conflict (*Anti-Surface Force Air Operations* en *Strategic Air Operations*) uiteen worden gezet. Hierbij zal tevens een aantal historische voorbeelden naar voren worden gebracht van de inzet van het luchtwapen in een COIN-conflict. Aan de hand van deze

²¹ Groen, *Marsroutes en dwaalsporen*, 15.

²² Wijninga, 'Airpower-strategie', 165.

²³ Ibidem, 172.

²⁴ J.F.W. Angeren, 'Algemene kenmerken van het optreden in de lucht' in: *Optreden ter zee, ter land en in de lucht*, 659.

historische voorbeelden zal ook de inzet van het luchtwapen tijdens het COIN-conflict in Nederlands-Indië in de context van de tijd kunnen worden geplaatst.

Strategic Air Operations

Kunnen *Strategic Air Operations* bijdragen aan de bestrijding van de irreguliere tegenstander? Een historisch voorbeeld waarmee we wellicht een antwoord kunnen formuleren op deze vraag is de toepassing van de *Air Control*-doctrine in de Britse mandaatgebieden in het Midden-Oosten tijdens het interbellum. De *Air Control*-doctrine van de Royal Air Force (RAF) is een typisch voorbeeld van een doctrine waarbinnen het idee centraal staat dat het luchtwapen door middel van *Strategic Air Operations* een conflict kan winnen. Motieven waarom de Britse krijgsmacht instemde met een dergelijke inzet van het luchtwapen waren voornamelijk financieel van aard. De opstanden binnen het Britse imperium en de troepenstaking naar de rebellerende gebieden als gevolg hiervan drukten zwaar op de Britse schatkist.²⁵

De *Air Control*-doctrine was gebaseerd op het idee dat de RAF de Britse mandaatgebieden door middel van represaillemaatregelen onder controle kon houden. Wanneer de bevolking zich niet hield aan de gemaakte afspraken in het Britse mandaat bombardeerde de RAF het desbetreffende gebied. Over het algemeen hadden dergelijke bombardementen echter alleen een tijdelijk effect. De bevolking hield zich na de bombardementen over het algemeen een tijdje rustig, waarna er weer een opstand uitbrak en de cyclus zich herhaalde.²⁶

Ondanks het feit dat de *Air Control*-doctrine weinig effectief leek te zijn, verkreeg het optreden van de RAF echter meer legitimiteit binnen de Britse krijgsmacht als gevolg van de strijd tegen de opstandige krijgshoofd Mohammed bin Abdullah Hassan in het toenmalige Somaliland. Bij aanvang van de strijd in 1920 bombardeerde de RAF de forten van Abdullah Hassan en steunde hierop de grondtroepen door middel *Anti-Surface Force Air Operations* waarbij er doelen werden gebombardeerd die door de grondtroepen werden aangewezen. Tevens vloog de RAF een groot aantal verkenningsvluchten voor de grondtroepen. Uiteindelijk vluchtte Abdullah Hassan naar Ethiopië en was hiermee het COIN-conflict beslecht. De RAF – die er naar streefde een zelfstandig wapen te vormen binnen de Britse krijgsmacht – benadrukte het succes van de operatie in Somaliland maar verzweg echter voor het gemak dat de meeste

²⁵ Corum, en Johnson, *Airpower in Small Wars*, 55-56.

²⁶ Ibidem, 57-62.

luchtaanvallen tijdens het conflict in samenwerking met de grondtroepen waren uitgevoerd.²⁷

Ook in het COIN-conflict in Irak bleek de *Air Control*-doctrine niet afdoende om de irreguliere tegenstander te bestrijden. Hoewel in de Britse media Irak werd gepropageerd als een gebied dat onder controle werd gehouden door middel van *Air Control*, was het tegendeel waar. In tegenstelling tot eerdere conflicten in de Britse mandaatgebieden werden de Britse troepen hier geconfronteerd met goed bewapenende en georganiseerde Arabische en Koerdische troepen. In het gebied bleef een omvangrijke Brits-Indische troepenmacht aanwezig en de meeste operaties die door de RAF werden uitgevoerd waren in samenwerking met de grondtroepen. Het bleek dat de *Air Control*-doctrine tegen deze georganiseerde rebellen niet afdoende was om hen te bestrijden. Represaillemaatregelen in de vorm van bombardementen bleken ook in dit conflict niet afdoende om de irreguliere tegenstander de wapenen te doen neerleggen.²⁸

Een andere historisch voorbeeld waarbij *Strategic Air Operations* in een COIN-conflicten werden ingezet, waren de bombardementen op Noord-Vietnam van de United States Army Air Force (USAAF) met het *Rolling Thunder*-offensief. Met de bombardementen op Noord-Vietnam hoopte de Amerikaanse legerleiding Noord-Vietnam te dwingen de steun aan de Vietcong in Zuid-Vietnam te staken. Noord-Vietnam was echter – in tegenstelling tot het Duitsland of Japan tijdens de Tweede Wereldoorlog – geen ontwikkelde industriële natie met vanuit de lucht duidelijk zichtbare industriële gebieden. Daarbij was er geen sprake van een uit één centraal punt geleide bevoorrading naar Zuid-Vietnam. Strategische doelen waren hierdoor lastig te identificeren.²⁹ Pas toen Noord-Vietnam zich steeds openlijker begon te manifesteren in Zuid-Vietnam – en de oorlog meer regulier van aard werd – leken de *Strategic Air Operations* hun vruchten af te werpen. Uiteindelijk wist de USAAF het Noord-Vietnamese Paasoffensief van 1972 een halt toe te roepen en door middel van twee strategische luchtoffensieven de leiders van het land tot een wapenstilstand te bewegen. Het conflict was hiermee echter nog lang niet gewonnen. Uiteindelijk slaagden Noord-Vietnam en de Vietcong er immers om 1975 in Zuid-Vietnam te veroveren.³⁰

²⁷ Corum, en Johnson, *Airpower in Small Wars*, 53-57.

²⁸ Ibidem, 53-57.

²⁹ Wijninga, 'Airpower-strategie', 176.

³⁰ Wijninga, 'Airpower-strategie', 176.

Ondanks het feit dat het verleden heeft aangetoond dat *Strategic Air Operations* in een COIN-conflict weinig effectief zijn, wordt de discussie hierover met name in de Verenigde Staten (VS) nog steeds gevoerd. Dit heeft te maken met het gedachtegoed van de bekende luchtmacht-theoreticus van de USAAF J. Warden en de succesvolle implementatie van zijn denken tijdens *Operation Desert Storm* in Irak. In zijn theoretische verhandeling over de rol van de luchtmacht in oorlogen, getiteld *Enemy as a System* (EAS), stelt Warden dat de luchtmacht in een conflict de tegenstander kan verlammen door de *key vulnerabilities* – de strategische doelen – binnen het vijandelijke organisatiesysteem systematisch aan te vallen. De strategische doelen van de vijand kunnen worden vastgesteld aan de hand van het Five-Ring-Model (FRM). Binnen het FRM van de tegenstander vormt het commandocentrum het hart van het vijandelijke organisatiesysteem.³¹

In de huidige discussie over *Strategic Air Operations* in de bestrijding van de irreguliere tegenstander proberen luchtmacht-theoretici het FRM van Warden te integreren met COIN-conflict theorieën. Over het algemeen wordt binnen deze discussie niet het vijandelijke commandosysteem maar de bevolking en de militaire en politieke leiders van de opstand gezien als de belangrijkste *key vulnerabilities* in het conflict. De vraag is in hoeverre dergelijke *key vulnerabilities* kunnen worden beïnvloed door middel van de offensieve inzet van het luchtwapen. Zoals eerder gesteld kan de steun van de bevolking alleen worden gewonnen door het opzetten van civiele programma's en het uitvoeren opbouwwerkzaamheden waarbij luchtoffensieven logischerwijs dus geen rol spelen. Daarbij wijst luchtmacht-historicus D. Read er terecht op dat de uitschakeling van de politieke en militaire leiders niet automatisch een overwinning betekent in een COIN-conflict. Het is hiermee immers niet gezegd dat de irreguliere troepen als gevolg van de uitschakeling van de leiders van een opstand de wapenen neerleggen.³²

Ook Corum en Johnson zijn weinig optimistisch in hun conclusies betreffende het nut van *Strategic Air Operations* in COIN-conflicten. De auteurs benadrukken dat COIN-conflicten dusdanig complex zijn dat het een illusie is te denken dat de irreguliere tegenstander kan worden uitgeschakeld door simpelweg de strategische doelen van het

³¹ J.A. Warden, 'The Enemy as a System', *Airpower Journal* 1 (1995), 49.

³² R. Dean, 'Airpower in COIN: Can Airpower make a significant contribution to Counter-Insurgency?', *Defence Studies* 1-2 (2010), 134.

vijandelijke organisatiesysteem vanuit de lucht te identificeren en aan te vallen. Het vijandelijke organisatiesysteem en de infrastructuur zijn in een COIN-conflict immers gedecentraliseerd en moeilijk vanuit de lucht waar te nemen – zoals tevens bleek uit de bombardementen van de USAAF op Noord-Vietnam. Daarbij kunnen de dislocatie en de bewegingen van de irreguliere troepen vaak niet vanuit de lucht worden waargenomen. Irreguliere troepen bewegen zich immers in kleine groepen en kunnen zich makkelijk verschuilen onder de bevolking. Roekeloze aanvallen op de irreguliere troepen kunnen dus makkelijk leiden tot een hoog aantal burgerdoden en dus tot een verlies van de steun van de bevolking.³³

Anti-Surface Force Air Operations

Naast *Strategic Air Operations* kunnen de luchtmachtkrachten ook in samenwerking met de grondtroepen worden ingezet door middel van *Anti-Surface Force Air Operations*. Dergelijke inzet van het luchtwapen is interessant om te bestuderen aan de hand van de Britse dekolonisatie-oorlog in Maleisië. Dit COIN-conflict wordt immers tot op de dag van vandaag gezien als het schoolvoorbeeld voor het optreden van een reguliere krijgsmacht in een COIN-conflict. De Britse strijdkrachten probeerden tijdens dit conflict de bevolking voor zich te winnen door middel van een zogenaamde *hearts and minds*-campagne waarbij er omvangrijke politieke, sociale en economische opbouwwerkzaamheden op touw werden gezet. In tegenstelling tot de RAF in het interbellum was de Britse legerleiding tijdens de dekolonisatie-oorlog in Maleisië wel terughoudend met de offensieve inzet van het luchtwapen. Met name de logistiek ondersteunende taak van de RAF in dit conflict wordt door luchtmacht-theoretici vandaag de dag geroemd als de belangrijkste bijdrage van de vliegtuigen aan de grondtroepen.³⁴

De *Anti-Surface Air Operations* die de RAF uitvoerde waren het inzetten van luchtaanvallen op vijandelijke stellingen, kampementen en gebieden waarvan op basis van de inlichtingen van de grondtroepen bekend was dat zich er vijandelijke troepen ophielden. Daarnaast beschoten de vliegtuigen van de RAF tijdens gecombineerde grond- luchtaanvallen de vijandelijke troepen om deze in de richting van de Britse

³³ Corum, en Johnson, *Airpower in Small Wars*,

³⁴ J.G. Simpson, 'Not By Bombs Alone, Lessons From Malaya', *JFQ* (1999) en D.M. Drew, 'Air Power in Peripheral Conflict: From the Past, to the Future?' in: A. Stephens (ed.), *The War in the Air 1914-1994* (Fairbairn 1994), 189-220.

grondtroepen te drijven.³⁵ Wat betreft de effectiviteit van de offensieve bijdrage van de RAF in de vorm van deze *Anti-Surface Force Air Operations* bestaat er nog geen consensus in het wetenschappelijk debat. In zijn vergelijkende studie naar het functioneren van de RAF in post-WOII conflicten stelt historicus A. Mumford dat de luchtaanvallen van de RAF ineffectief waren. De RAF was slechts verantwoordelijk voor tien procent van de gesneuvelde militairen ondanks de enorme hoeveelheid bommen die zij afwierpen.³⁶

Luchtmacht-historicus D.M. Drew stelt dan ook dat de RAF uiteindelijk tot de conclusie kwam dat met name het leveren van *Close Air Support* in Maleisië verder van weinig nut zou zijn. De slechte zichtbaarheid door het junglegebladerte, de mobiliteit van de vijandelijke troepen, de slechte verbindingen tussen de grondtroepen en de vliegtuigen en de over het algemeen verouderde inlichtingen betreffende dislocatie van (vijandelijke) troepen, maakten dat de luchtsteun van de RAF aan de grondtroepen weinig effectief was te noemen, terwijl het risico op het onder vuur nemen van de eigen troepen hoog was.³⁷

Een ander punt binnen de discussie betreffend het effect van de *Anti-Surface Force Air Operations* van de RAF in Maleisië is de impact die de luchtaanvallen hadden op het moraal van de bevolking. Zo stellen diverse historici dat de grootschalige luchtaanvallen de bevolking dusdanig wisten te imponeren dat zich genoodzaakt zagen voortaan mee te werken met de Britse troepen.³⁸ Drew benadrukt echter dat er binnen de RAF ook tegengestelde effecten werden waargenomen. Zo zouden de vijandelijke troepen juist hun voordeel hebben gedaan met de luchtaanvallen van de RAF door deze te gebruiken in hun propaganda tegen de Britse aanwezigheid in Maleisië.³⁹

Waar luchtmacht-historici en theoretici het echter unaniem over eens zijn, is de effectiviteit van paradroppingen in de bestrijding van de irreguliere tegenstander. Volgens Corum en Jackson waren de paradroppingen de belangrijkste bijdrage van de RAF tijdens het COIN-conflict in Maleisië. Deze stelden de Britse krijgsmacht in staat de

³⁵ A. Mumford, 'Unnecessary or unsung? The utilization of airpower in Britain's colonial counterinsurgencies', *Small Wars & Insurgencies* 20 (2009) 641 en Drew, 'Air Power in Peripheral Conflict', 195.

³⁶ Mumford, 'Unnecessary or unsung?', 641.

³⁷ Drew, 'Air Power in Peripheral Conflict: From the Past the future?', 195.

³⁸ Jackson, Towle, war in the air

³⁹ Drew, 'Air Power in Peripheral Conflict', 196.

irreguliere strijder steeds verder terug te dringen in de achterliggende gebieden en zo het Britse gezag effectief uit te breiden – aldus Corum en Johnson.⁴⁰ Ook Drew benadrukt het belang van de paradroppingen daarbij. Het gevolg van de droppingen in Maleisië was volgens hem dat het moeilijk begaanbare terrein voortaan niet meer als toevluchtsoord en uitvalsbasis kon functioneren voor de irreguliere troepen. Dit – in combinatie met de fysieke en morele isolatie van de bevolking als gevolg van de succesvolle *hearts and minds*-campagne - had een enorm nadelige impact op de strijd lust van de irreguliere troepen, aldus Drew.⁴¹ In lijn met deze argumenten stelt ook Mumford dat de RAF met de paradroppingen een belangrijke bijdrage had aan de strategische doelstelling van de Britse krijgsmacht om het paramilitaire potentieel van de irreguliere troepen in Maleisië te ondermijnen.⁴²

Houden we de paradroppingen buiten beschouwing, dan lijken de luchtmacht-historici en -theoretici echter overwegend pessimistisch wat betreft de offensieve luchtsteun van de RAF aan de grondtroepen. Dit lijkt overeenkomstig met de algehele tendens in het academisch debat betreffende *Anti-Surface Force Air Operations* in COIN-conflicten. Zo luidt de conclusie van Corum en Johnson in hun historisch onderzoek naar de inzet van het luchtwapen in diverse COIN-conflicten dat de offensieve luchtsteun aan de grondtroepen in COIN-conflicten effectiever lijkt te zijn naarmate de oorlog regulier wordt.⁴³

J. Hayward, faculteitsvoorzitter van het Royal Air Force (RAF) College, vat het probleem betreffende het leveren van luchtsteun aan grondtroepen tijdens COIN-conflicten kundig samen. Met name het leveren van *Close Air Support* is volgens Hayward in een COIN-conflict problematisch. De troepenverplaatsing is in een dergelijk conflict immers moeilijk waar te nemen vanuit de lucht gezien het feit dat de eigen en de vijandelijke posities van te voren niet duidelijk zijn en er veelal kleine en bewegelijke gevechten plaatsvinden. Het risico om de eigen troepen onder vuur te nemen is daardoor groot. Goede verbindingen om het vuur van de grondtroepen en de vliegtuigen te coördineren en de eigen en de vijandelijke posities door te geven zijn dus van groot belang. Als gevolg van de gebrekkige communicatiemiddelen die voor handen waren in

⁴⁰ Corum en Johnson, *Airpower in Small Wars*, 190.

⁴¹ Drew, 'Air Power in Peripheral Conflict', 198.

⁴² Mumford, 'Unnecessary or unsung?', 642.

⁴³ Corum en Johnson, *Airpower in Small Wars*,

de periode direct na de Tweede Wereldoorlog waren de verbindingen echter over het algemeen slecht. Een tweede probleem is dat de tactiek van de irreguliere tegenstander bestaat uit het op touw zetten van snelle, onverwachtse aanvallen. Dit betekent dat met name de snelheid van de te leveren luchtsteun van groot belang is. De aanvraag van luchtsteun vergt echter over het algemeen (te) veel tijd. Zelfs wanneer het luchtsteunnet ten behoeve van de aanvraag van vliegtuigen optimaal werkt, zijn de irreguliere troepen volgens Hayward vaak al verdwenen wanneer het vliegtuig daadwerkelijk is gearriveerd.⁴⁴

Ook luchtsteun in de vorm van *Air Interdiction* en *Battlefield Air Interdiction* is volgens Heyward problematisch. In een COIN-conflict is er over het algemeen geen sprake van een centraal georganiseerde infrastructuur voor de troepenverplaatsing of voor de levering van voedsel en wapens. Verplaatsing van materieel of troepen gebeurt over het algemeen via routes en sluiptwegen die moeilijk zijn waar te nemen vanuit de lucht. Het preventief inzetten van een aanval op bruggen en wegen werkt daarbij waarschijnlijk contraproductief aangezien de bevolking eveneens gebruik maakt van de infrastructuur.⁴⁵

Conclusie

Hoe kan de luchtmacht in een COIN-conflict offensief bijdragen aan het bestrijden van de irreguliere tegenstander? En wat kunnen we concluderen op basis van de eerdere studies naar het luchtoffensief in COIN-conflicten? Wat blijkt uit de samenvatting van het academisch debat hieromtrent is dat het welzijn van de burgerbevolking tijdens de offensieve inzet van het luchtwapen altijd de eerste prioriteit moet genieten. Juist dit is problematisch gezien de aard van dit wapen en de aard van een COIN-conflict.

De luchtmacht kent in een COIN-conflict twee offensieve taken. De eerste offensieve taak bestaat uit *Strategic Air Operations*. De RAF ging in het interbellum uit van de *Air-Control*-doctrine waarbinnen het idee centraal stond dat een gebied onder controle kon worden gehouden door middel van bombardementen op de bevolking als represaillemaatregel. Het bleek echter dat deze doctrine in gebieden waar de opstandelingen goed georganiseerd waren niet afdoende werkte. Ook tijdens de oorlog in Vietnam bleken *Strategic Air Operations* niet bij te dragen aan de bestrijding van de irreguliere tegenstander. De USAAF probeerde strategische doelen te bombarderen

⁴⁴ Heyward, 'Air Power and Insurgency: Some Preliminary Thoughts', 13.

⁴⁵ Ibidem, 14.

maar deze waren moeilijk zichtbaar vanuit de lucht. Hierdoor lukte het niet om de bevoorrading van de Vietcong af te snijden of Noord-Vietnam te dwingen de steun aan de irreguliere troepen in het zuiden te staken.

Hoewel uit de Vietnamoorlog en de inzet van de RAF tijdens het interbellum wel blijkt dat *Strategic Air Operations* weinig effect hebben in COIN-conflicten, laaide de discussie over het nut van dergelijke offensieven weer op naar aanleiding van het succes van de USAAF in Irak. Binnen deze discussie proberen wetenschappers het FRM van luchtmacht-theoreticus Warden te integreren met COIN-conflict theorieën. Zoals luchtmacht-theoretici als Read en Corum en Johnson constateren, heeft een dergelijke benadering voor de offensieve inzet van het luchtwapen in COIN-conflicten weinig nut. De oorlog in Irak was een regulier conflict waarbij de strategische doelen makkelijk vanuit de lucht waren te identificeren. In een COIN-conflict zijn de strategische doelen en de vijandelijke troepen echter slecht zichtbaar. Daarbij bestaat er bij de inzet van *Strategic Air Operations* tijdens een COIN-conflict een hoog risico op burgerdoden – hetgeen niet zal helpen om de steun van de bevolking te winnen.

Naast *Strategic Air Operations* kan de luchtmacht ook offensief ingezet worden door middel van *Anti-Surface Force Air Operations*, waarbij er luchtsteun wordt geleverd aan de grondtroepen. *Anti-Surface Force Air Operations* bestaan uit *Close Air Support*, *Battlefield Air Interdiction* en *Air Interdiction*. Wat betreft de *Anti-Surface Air Operations* in Maleisië wordt de offensieve bijdrage van de RAF in het huidige debat nog steeds in twijfel getrokken. Ook in het algemene debat over de offensieve bijdrage van het luchtwapen in de vorm van *Anti-Surface Force Air Operations* zijn luchtmacht-theoretici in meerderheid van mening dat luchtsteun aan de grondtroepen minder zinvol wordt naarmate het conflict meer irregulier wordt. Slechte verbindingen, bewegelijke en mobiele troepenverplaatsingen, een decentrale vijandelijke infrastructuur en het belang van het welzijn van de burgerbevolking zijn allen factoren die de luchtsteun aan de grondtroepen bemoeilijken. Daarnaast bestaat er nog discussie over het mogelijke positieve effect van luchtsteun op het moreel van de grondtroepen.

Hoewel luchtmacht-historici en -theoretici *Anti-Surface Force Air Operations* dus als weinig effectief bestempelen, worden paradroppingen daarentegen unaniem als een effectief middel gezien in de bestrijding van de irreguliere tegenstander. Dankzij de paradroppingen in Maleisië was de Britse krijgsmacht in staat om het Britse gezag ook in de afgelegen gebieden uit te breiden. Paradroppingen zorgen ervoor dat de reguliere

troepen ook in het moeilijk begaanbare terrein – dat doorgaans functioneert als de uitvalsbasis van de irreguliere troepen – kunnen doordringen.

Kort samengevat lijkt het erop dat een effectieve offensieve inzet van het luchtwapen in de bestrijding van een irreguliere tegenstander problematisch te noemen is. Zowel de inzet van het luchtwapen door middel van *Strategic Air Operations* als door middel van *Anti-Surface Force Air Operations* zien luchtmacht-historici en theoretici immers als weinig effectief. Gezien het hoge risico op burgerdoden kan de offensieve inzet van het luchtwapen zelfs contraproductief werken in de bestrijding van de irreguliere tegenstander. Het is daarom van groot belang dat de inzet van het luchtwapen wordt ingebed in een algehele strategie waarbij het winnen van de steun van de bevolking centraal staat. De offensieve bijdrage van de luchtmacht kan daarbij bestaan in de vorm van paradroppingen, die door luchtmacht-historici en -theoretici unaniem aanwijzen als de meest effectieve offensieve bijdrage van het luchtwapen in een COIN-conflict.

Hoofdstuk 2 – De vorming van een luchtmacht-doctrine?

Zoals uit het vorige hoofdstuk wel is gebleken kan het luchtwapen niet zonder meer offensief worden ingezet tijdens een COIN-conflict. Met betrekking tot het COIN-conflict in Nederlands-Indië is het interessant om te kijken in hoeverre de Nederlandse legerleiding zich bewust was van deze problematiek. Waren zij op de hoogte van de contraproductieve werking van luchtaanvallen met het oog op het welzijn van de burgerbevolking? En dichtte de Nederlandse legerleiding het luchtwapen een rol toe in de beslechting van het conflict door middel van *Strategic Air Operations*? Kortom, was er sprake van (de vorming van) een luchtmacht-doctrine die was toegespitst op de offensieve inzet van het luchtwapen in het COIN-conflict in Nederlands-Indië? En zo ja, hoe zag deze eruit?

Alvorens deze vragen te beantwoorden is het voor een goed begrip van belang eerst kort de organisatie van de luchtmacht te schetsen. Met het aantreden van de nieuwe legercommandant, generaal-majoor S.H. Spoor, kwam het luchtwapen in Nederlands-Indië, de ML-KNIL, vanaf juli 1946 te vallen onder het Algemeen Hoofdkwartier (AHK) van het KNIL. Aan het hoofd van de ML-KNIL stond de Chef Militaire Luchtvaart (CML), die onder rechtstreeks bevel stond van de legercommandant. Generaal-majoor E.T. Kengen was CML tot december 1946, waarna hij werd afgelost door kolonel P.J. de Broekert. In maart 1948 trad hierop kolonel C.W. van der Eem aan. De CML had de taak de legercommandant omtrent alle principiële vraagstukken over de Militaire Luchtvaart in Nederlands-Indië te adviseren. Daarnaast was de CML tevens belast met de gehele opbouw, organisatie, opleiding en bewapening van het luchtwapen.⁴⁶

Het operationele bevel van de ML-KNIL zou worden gevoerd door de Commandant Leger Luchtmacht (CLL). De CLL zou operationeel onder bevel komen te staan van de Chef Generale Staf (CGS) en administratief onder de CML. Dit commando werd echter in feite nooit gerealiseerd. Gezien de dislocatie van de operationele eenheden van de ML-KNIL, de uitgestrektheid van de Indische archipel en de algehele tactische situatie werd al spoedig besloten dat het onmogelijk was om vanuit één commandopost de luchtmacht operationeel te besturen. Zowel het operationele als administratieve beheer over alle luchtvaarteenheden en Vliegbases werd hierom in december 1946

⁴⁶ Ward, *De Militaire Luchtvaart van het KNIL in de na-oorlogse jaren*, 107-111.

geplaatst onder de drie regionale luchtvaartcommando's – het Luchtvaartcommando Java (LUCOJA), het Luchtvaartcommando Sumatra (LUCOSA) en het Luchtvaartcommando Grote Oost en Borneo. Deze drie luchtvaartcommando's stonden op hun beurt operationeel onder het bevel van de Territoriaal tevens Troepencommando's (TTC).⁴⁷

Naast de ML-KNIL had ook de Militaire Luchtvaart Dienst (MLD) van de Koninklijke Marine (KM) een aantal vliegtuigen in gebruik tijdens het COIN-conflict in Nederlands-Indië. Zowel de MLD als de ML-KNIL vielen samen onder het directoraat Luchtstrijdkrachten in Nederland dat zich met name met de opleidingen van de luchtstrijdkrachten bezighield.⁴⁸ De MLD was gestationeerd te Soerabaja en had als taak luchtsteun te leveren aan de Mariniersbrigade te Oost-Java.

Tijdens het COIN-conflict vaardigden zowel de Generale Staf (GS) als de CML en de TTC's instructies en richtlijnen met betrekking tot de inzet van het luchtwapen. Tevens werden binnen deze centra de inzet van het luchtwapen geëvalueerd en vaardigden zij aan de hand van deze evaluaties weer nieuwe instructies en richtlijnen uit. Dergelijke evaluaties en instructies zijn interessant omdat zij ons iets kunnen vertellen over het denken over de inzet van het luchtwapen door de Nederlandse legerleiding. Indien er sprake was van een vorming van een luchtmacht-doctrine, dan zal dit dan ook naar alle waarschijnlijkheid terug te vinden zijn in deze documenten.

Laag vliegen en strietsen

In december 1946 verscheen voor het 17 Verkennings- Artillerie Waarnemings Afdeeling Squadron (17 VARWA Squadron) een handleiding met instructies die afkomstig was van het Hoofdkwartier Militaire Luchtvaart (HKML). Uit deze handleiding van 17 VARWA bleek dat de CML het beschieten van de bevolking door de vliegers van het 17 VARWA Squadron tot op zeker hoogte toestond. 'Laag vliegen en strietsen'⁴⁹ (een verzamelterm voor luchtaanvallen met boordwapens) om de bevolking angst aan te jagen werd in de instructie toegestaan mits dit gebeurde in de gebieden waar de bevolking onder invloed stond van de 'extremisten'.⁵⁰

⁴⁷ Ibidem, 107-111.

⁴⁸ T. Postma, *De Vliegende Hollanders, de geschiedenis van de Nederlandse luchtvaart vanaf de eerste vlucht in 1909 tot heden*, (Dieren 1984), 99-102.

⁴⁹ Commandant Militaire Luchtvaart (CML), Verkennings Artillerie – Waarnemings Afdeeling VARWA Voorloopige handleiding, 17 december 1946 (Nationaal Archief, 2.13.132 - Strijdkrachten in Nederlands-Indië 1938-1960, Den Haag 2006), inv.nr. 2771.

⁵⁰ CML, VARWA voorlopige handleiding, inv.nr. 2.13.132-2771.

Hoe konden de vliegers van het 17 VARWA Squadron een gebied herkennen dat onder invloed stond van de irreguliere tegenstander? Volgens de CML waren dergelijke gebieden te herkennen aan de houding van de bevolking. Gedroeg deze zich angstig ten opzichte van de vliegtuigen, dan zouden zij onder invloed staan van de irreguliere tegenstander. Het kon echter ook zo zijn dat bevolking net was teruggekeerd in een bepaald gebied en zich bang gedroeg omdat het gebied nog niet helemaal veilig was. De vliegers van het 17 VARWA Squadron moesten daarom tevens kijken naar de bebouwing van de grond en de sawa's. Werd er in een gebied geen voedsel verbouwd, dan konden de vliegers er wel vanuit gaan dat de bevolking hier onder invloed stond van de irreguliere tegenstander.⁵¹

Het moge duidelijk zijn dat de CML de vliegers met deze instructie geen duidelijk handvat bood om te bepalen in welke gebieden het gezag gold van de irreguliere tegenstander. Het is immers logisch te veronderstellen dat de bevolking *altijd* angstig reageerde op de komst van Nederlandse vliegtuigen, al was het alleen maar omdat deze – zo blijkt wel uit de instructie – niet al te terughoudend waren met het inzetten van luchtaanvallen op de bevolking. Het criterium van de bebouwing van de grond lijkt eveneens ook geen geldende maatstaf om te bepalen of een gebied onder invloed stond van de irreguliere tegenstander. Wanneer de bevolking net was teruggekeerd in een gebied was de grond immers waarschijnlijk ook niet bebouwd. Bovendien dringt zich hier de vraag op waarom de bevolking in een gebied dat onder invloed stond van de irreguliere tegenstander, de grond niet zou bebouwen. Laatstgenoemden hadden toch immers juist voedsel nodig dat de bevolking zou moeten leveren?

Niet alleen de houding ten opzichte van de bevolking, maar ook de problematiek omtrent de verbindingen tussen de grondtroepen en de vliegtuigen werd aan de kaak gesteld in de handleiding van het 17 VARWA Squadron. Zo beschikten de kleinere groepen in het veld vaak niet over een radioverbinding met de vliegtuigen. De CML raadde de vliegers van 17 VARWA Squadron daarom aan berichtkokers of seinkogels te gebruiken voor de communicatie. Een ander probleem was de identificatie van de eigen en de vijandelijke troepen tijdens het leveren *Close Air Support* aan de grondtroepen. De CML benadrukte in de instructie daarom het belang van een grondige kennis van het operatieplan bij aanvang van de actie. Daarbij dienden de voorste linies van de troepen te worden aangegeven met witte lappen zodra de vliegtuigen verschenen. Het feit dat de

⁵¹ Ibidem.

vijandelijke troepen soms gekleed waren in groene uniformen en baretten onderstreepte volgens de CML alleen maar de noodzakelijkheid om de posities van de troepen duidelijk aan te geven.⁵²

Verruiming en matiging

In 1947 verschenen er van de Chef Generale Staf (CGS), generaal-majoor D.C. Buurman van Vreeden, een drietal instructies betreffende de inzet van het luchtwapen tijdens het conflict. De eerste instructie werd in januari uitgevaardigd en had als doelstelling de inzet van het luchtwapen op Sumatra te verruimen. Troepencommandanten mochten van de CGS voortaan zonder zijn tussenkomst luchtsteun aanvragen. Enige terughoudendheid in het offensief gebruik van het luchtwapen schreef hij echter wel voor. De CGS stond het de vliegers toe vijandelijke beschietingen op vliegtuigen af te straffen met boordwapens, maar hij tekende hierbij wel aan dat het gebruik van raketten en bommen niet was toegestaan.⁵³ Daarbij benadrukte hij dat het niet de bedoeling kon zijn om 'zonder meer zoveel mogelijk doden en gewonden te maken.'⁵⁴ De inzet van de vliegtuigen mocht dan ook alleen gebeuren wanneer dit op tactische gronden kon worden gemotiveerd.⁵⁵

In maart 1947 verscheen er opnieuw een instructie van de CGS. Hieruit bleek dat de versoepeling van de regels omtrent de aanvraag van luchtsteun uit januari 1947 er voor had gezorgd dat de vliegtuigen in de periode hierna nogal overmatig waren ingezet. Gezien de precaire materiële situatie van de luchtmacht was dit echter niet gewenst. Om het overdreven tactisch gebruik van de beschikbare vliegtuigen door de troepencommandanten in Sumatra tegen te gaan, benadrukte de CGS in deze instructie uit maart 1947 om altijd eerst de CML te raadplegen alvorens er vliegtuigen werden ingezet. De CML kon immers het beste inschatten of het vliegtuig in de gegeven omstandigheden inderdaad het meest geëigende middel was om het opgegeven doel te bestrijden. Het was hierbij volgens de CGS wel van belang dat de CML volledig op de hoogte was van de toestand in het gebied om het juiste advies te kunnen geven. Te vaak

⁵² Ibidem.

⁵³ Chef Generale Staf (CGS), generaal-majoor D.C. Buurman van Vreeden, Gebruik Luchtmacht, 14 januari 1947 (Nationaal Instituut voor Militaire Historie – 806 ML-KNIL, Den Haag 2015), inv.nr. 439.

⁵⁴ CGS, Gebruik Luchtmacht, NIMH 806-439.

⁵⁵ Ibidem.

gebeurde het nog dat de Squadron-commandanten en de CML niet goed op de hoogte werden gehouden betreffende de tactische toestand in hun gebied.⁵⁶

Een ander interessant gegeven dat uit de instructie van maart 1947 valt op te maken, is dat de CGS klaarblijkelijk inzag dat de strategische inzet van het luchtwapen weinig zoden aan de dijk zet in een COIN-conflict. Een jachtvliegtuig had blijkbaar eerder een vijandelijke mitrailleursofstelling bij het vliegveld van Medan aangevallen zonder dat hierna de vijandelijke opstellingen waren bezet door de grondtroepen. Het oordeel van de CGS betreffende deze actie hierover was duidelijk: 'Indien de eigen infanterie dit niet bekroont, door het bezetten van 's vijands opstellingen, is geen enkele luchtactie op de vijandelijke grondtroepen van blijvende waarde.'⁵⁷ De TTC Midden-Java benadrukte dan ook dat het luchtwapen voortaan alleen mocht worden ingezet in samenwerking met de grondtroepen.⁵⁸

Wat eveneens uit de instructie van maart 1947 naar voren komt is het risico van het onder vuur nemen van de eigen troepen tijdens het leveren van *Close Air Support*. De CGS benadrukte in de instructie daarom het belang van het instellen van een zogeheten *bombline* - binnen welke lijn geen doelen mochten worden gebombardeerd - bij aanvang van de acties. De bewegelijke gevechten, de terreinomstandigheden, de mate van de geoefendheid en de weersomstandigheden maakten het volgens de CGS echter vaak lastig voor de bemanning om zich hieraan te houden. Een oplossing die de generaal-majoor Buurman van Vreeden hiervoor aandroeg was om de afstanden van de *bombline* altijd ruim te nemen.⁵⁹

In november 1947 volgde een instructie van de CGS waarin hij opnieuw opriep terughoudend te zijn met de inzet van het luchtwapen. Dit keer vaardigde hij een dergelijke instructie niet uit met het oog op de materiële positie van de luchtmacht, maar in verband met het welzijn van de burgerbevolking. 'Het karakter van het militair optreden der Nederlandse strijdkrachten in de huidige fase, legt de verplichting op dat bij inzet van de luchtmacht, zowel binnen als buiten de onder Nederlands controle staande gebieden, leven, have en goed van de bevolking

⁵⁶ Chef Generale Staf (CGS), generaal-majoor D.C. Buurman van Vreeden, Richtlijnen voor het gebruik van de luchtmacht (ten behoeve van de troepencommandanten) (Nationaal Archief, 2.13.132 - Strijdkrachten in Nederlands-Indië 1938-1960, Den Haag 2006), inv.nr. 282.

⁵⁷ CGS, Richtlijnen voor het gebruik van de luchtmacht, NA 2.13.132-282.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem.

steeds zvm dient te worden gespaard'⁶⁰, aldus generaal-majoor Buurman van Vreeden. Alle voorgaande orders, richtlijnen en aanwijzingen inzake het gebruik van de luchtmacht ter behoeve van de grondtroepen op Java en Sumatra werden met het verschijnen van dit document ingetrokken.⁶¹

De CGS maakte in deze instructie van november 1947 een onderscheid tussen de inzet van het luchtwapen in de onder het Republikeinse gezag staande gebieden en in gebieden onder Nederlands gezag. In de Republikeinse gebieden mochten alleen nog verkenningen worden uitgevoerd zonder voorgaande machtiging van de CGS. Tijdens deze verkenningen moest actie echter zoveel mogelijk worden vermeden en mocht er alleen 'binnen de grenzen van de noodzaak'⁶² luchtaanvallen worden ingezet. Wat wel en niet 'binnen de grenzen van de noodzaak' viel werd echter in de instructie niet gespecificeerd. Voor aanvallen met boordwapens in de Republikeinse gebieden moest daarbij toestemming worden gevraagd aan de CGS. Binnen het door Nederland gecontroleerde gebied werden bombardementsopdrachten expliciet verboden. Boordwapens mochten in de Nederlandse gebieden alleen zonder toestemming van de CGS worden ingezet wanneer de vijandelijke concentraties een onmiddellijke en ernstige bedreiging vormde voor de eigen troepen.⁶³

De Renville-overeenkomst

Op 1 februari 1948 verscheen er een instructie van de GS waarin de offensieve inzet van het luchtwapen geheel werd verboden. Deze instructie was waarschijnlijk een gevolg van de Renville-overeenkomst die in januari 1948 was bekrachtigd. Er gold voortaan een verbod 'voor het uitvoeren van bombardementen, mitrailleurs en het uitwerpen van pamfletten, dan wel schijnaanvallen tegen grond-, zee- en luchtdoelen in of boven het door de andere partij bezette of gecontroleerde gebied.'⁶⁴ Vliegen boven het gebied van de tegenstander mocht voortaan bovendien niet lager dan 5000 ft. Ook oefenvluchten werden beperkt tot eigen gebied.⁶⁵

Dat de afspraken in het Renville-overeenkomst niet lang standhielden, blijkt wel uit de voorschriften van CGS generaal-majoor Buurman van Vreeden die in augustus

⁶⁰ Chef Generale Staf (CGS), generaal-majoor D.C. Buurman van Vreeden, Instructie Trc/Tpcn betreffende de maatregelen tegen Republikeinse bestandsschendingen, 11 augustus 1948 (Nationaal Archief, 2.13.132 - Strijdkrachten in Nederlands-Indië 1938-1960, Den Haag 2006), inv.nr. 443.

⁶¹ CGS, Instructie tegen Republikeinse bestandsschendingen, NA inv.nr. 2.13.132-453.

⁶² Ibidem.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Ibidem.

1948 verschenen. Hierin besloot de CGS de militaire maatregelen waar nodig ook weer uit te strekken in de gebieden die onder het gezag stonden van de Republikeinen. Herhaaldelijke Republikeinse bestandschendingen hadden er immers voor gezorgd dat de Nederlandse troepen ‘de veiligheid van land en volk van haar troepen in de Nederlands gecontroleerde randgebieden (...) [moesten] waarborgen’, aldus de CGS.⁶⁶ Grondtroepen mochten daarom voortaan – met in acht neming van een aantal regels – weer opereren op Republikeins grondgebied. Wat betreft de offensieve inzet van de vliegtuigen gold dat wanneer de grondtroepen op Republikeins grondgebied in onmiddellijk gevaar verkeerde troepencommandanten voortaan zonder tussenkomst van de CGS luchtsteun mocht aanvragen. Er gold net als in november 1947 een uitzondering voor de verkenningsvliegtuigen, die te alle tijde voor verkenningen boven het actieterrein zouden mogen worden ingezet.⁶⁷

Ruim twee jaren ervaring

In februari 1948 verscheen er een nota van de TTC Midden-Java, generaal-majoor S. de Waal, getiteld ‘Ervaringen Politionele Actie - Hoofdstuk I Luchtstrijdkrachten’.⁶⁸ Doelstelling van dit document was ‘de ruim twee jaren die de K.L. en de K.N.I.L.-bataljons gezamenlijk in de tropische gewesten actie hebben gevoerd (...) [de] opgedane ondervindingen zoveel mogelijk vast te leggen, zodat gemaakte fouten in de toekomst niet behoeven te worden herhaald.’⁶⁹

Generaal-majoor De Waal was niet onverdeeld enthousiast over de acties van de luchtstrijdkrachten waarbij werd getracht de vijandelijke infrastructuur te ondermijnen in de vorm van *Air Interdiction*, zo blijkt uit de nota. Twee maal werd een spoorwegbaan te bombardeerd, maar in alle twee de gevallen bleek het trefferpatroon onvoldoende dicht door de geringe sterkte van de ingezette vliegtuigen. Vermoedelijk was er verzuimd na te gaan of de opdracht met de beschikbare bommenwerpers wel uitvoerbaar was. Jagers uitgerust met raketten bleken daarentegen wel goed te functioneren – alhoewel ook zij er niet in slaagden om een spoorbaan blijvende schade toe te brengen.⁷⁰

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ TTC Midden-Java, generaal-majoor S. de Waal, Ervaringen Politionele Actie Hoofdstuk 1 (Nationaal Instituut voor Militaire Historie – 806 ML-KNIL, Den Haag 2015), inv. nr. 1130.

⁶⁹ TTC Midden-Java, Ervaringen Politionele Actie Hoofdstuk 1, NIMH 806-1130.

⁷⁰ Ibidem.

Over de offensieve verkenningen was de TTC Midden-Java daarentegen wel erg te spreken. 'Door de steun kon de opmars worden versneld, omdat de opmarsweg werd open gehouden, vernielingen konden worden voorkomen (vooral van bruggen), terugtrekkende vij [sic] kon worden tegengehouden', aldus generaal-majoor De Waal.⁷¹ Wel blijkt uit het rapport dat grondtroepen het niet zo nauw namen met de precisie van het luchtvuur van de jachtvliegtuigen. Bij het aanvragen van bombardementen van kampongcomplexen werden de coördinaten door de lagere infanterie-commandanten vaak niet nauwkeurig weergegeven. 'Zo werden bombardements-opdrachten aangevraagd voor gehele kampongcomplexen terwijl voor de jagers de plaats van het doel soms werd aangegeven in gehele kaartvierkanten'⁷² Hierdoor moesten de jagers soms het doel zelf zoeken waardoor zij 'zeker het verkeerde punt'⁷³ zouden hebben gekozen, aldus generaal-majoor De Waal.⁷⁴

Uit de nota van de TTC Midden-Java komt daarnaast een aantal problemen met betrekking tot de verbindingen tussen de vliegtuigen en de grondtroepen naar voren. Radiocontact tussen de vliegtuigen en de grondtroepen werd gemaakt door middel van Vliegtuig Controle Posten (VCP's). Deze VCP's waren echter gebonden aan de weg. Er waren ook draagbare VCP's voor de troepen in het veld, maar deze konden slechts verbinding krijgen met de vliegtuigen wanneer zij zich direct boven de post bevonden. Een oplossing die hiervoor in de nota geboden werd, was om de VCP op de weg de berichten door te laten sluizen naar een VCP in het terrein. Het bleef echter een probleem dat de draagbare VCP's erg zwaar waren en daarom lastig om mee te nemen voor de troepen in de het veld. De vraag was dus of – gezien de bovenstaande problemen – de VCP moest worden ingedeeld bij de voorste colonnes of bij de troepencommandantem. Indien de VCP bij de voorste colonnes werd ingedeeld, was het van belang dat er een radioverbinding mogelijk was met de troepencommandant.⁷⁵

Mogelijk vanwege de problemen en de beperkingen van de VCP – en mogelijk vanwege het feit dat er eenvoudigweg niet altijd genoeg VCP's beschikbaar waren - raadde ook na de introductie van de VCP medio 1947 de TTC Midden-Java het gebruik van berichtkokers nog steeds aan in de communicatie met de verkenningsvliegtuigen – zoals de CML in 1946 eerder ook al had gedaan. Daarnaast konden de grondtroepen

⁷¹ Ibidem.

⁷² Ibidem.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Ibidem.

gebruik maken van lichtkogels (alhoewel deze vaak weigerden door het vocht) en grondlappen (in de vorm van een pijl voor de doelaanduiding). Dergelijke communicatiemiddelen waren volgens de TTC Midden-Java voor de jachtvliegtuigen echter niet afdoende vanwege de grote hoogte waarop er gevlogen werd en de snelheid van deze vliegtuigen. Doelaanduiding voor de jachtvliegtuigen geschiedde dan ook altijd het beste door middel van een VCP of door rookgranaten.⁷⁶

Ook blijkt uit de nota dat de vliegtuigen nogal eens onder het vuur van de grondtroepen konden kwamen te liggen. Zo verzuimden de grondtroepen bij het aanvragen van de luchtsteun nogal eens de gegevens omtrent het eigen artillerie- en mitrailleurvuur te verstrekken. Ook gebeurde het dat de artillerie- en mitrailleurcommandant niet werden ingelicht omtrent de op komst zijnde luchtsteun. Coördinatie van acties was daarom volgens de TTC Midden-Java erg belangrijk, met name wanneer doelaanduiding geschiedde door middel van rookgranaten. 'De vliegtuigen moeten zeker zijn van hun doelen en geen gevaar lopen bij het *strafen* tussen de barstende granaten te vliegen', aldus de TTC Midden-Java.⁷⁷

Een ander probleem dat in de evaluatie naar voren kwam, was het vraagstuk van de snelle en de efficiënte luchtsteun. Over het algemeen gold dat de grondtroepen behoefte hadden aan *snelle* luchtsteun. Probleem hierbij was dat wanneer de luchtsteun niet op divisie- maar op brigadeniveau werd geplaatst dit de snelheid van de te leveren luchtsteun ten goede kwam, maar ten koste ging van de *efficiëntie* van de inzet van de luchtsrijdkrachten in het gehele conflict. De brigadecommandanten hadden immers geen goed zicht op de algehele behoefte aan luchtsteun en op de materiële positie van de Squadrons tijdens het conflict. Wanneer het commando over de luchtsteun op divisieniveau werd geplaatst, kwam de luchtsteun echter vaak te laat en waren er vaak al dusdanige tactische wijzigingen voltrokken dat de aangevraagde luchtsteun niet meer relevant was.⁷⁸

Een oplossing waarbij de vliegtuigen onder het commando zouden worden geplaatst van de divisiecommandant – maar waarbij er wel snelle luchtsteun zou kunnen worden geleverd – kwam naar voren in de hier besproken nota van de TTC Midden-Java uit februari 1948. Het idee was om een zogenaamd luchtsteunnet te vormen tussen de divisie-Air Liason Officer (divisie-ALO) op het vliegveld, de brigade-

⁷⁶ TTC Midden-Java, Ervaringen Politionele Actie Hoofdstuk 1, NIMH 806-1130.

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ Ibidem.

ALO en de bataljon-ALO. De brigades en bataljons zouden voortaan hun aanvragen direct kunnen indienen op het vliegveld zodat de patrouilles aldaar zich direct konden voorbereiden. Het uiteindelijke besluit om al dan niet luchtsteun te verlenen zou hierbij worden genomen door zowel de tactische commandant van de Luchtmacht (de opperstaf van het Lucht Commando Java of het Lucht Commando Sumatra) en de divisiecommandant. Volgens de TTC Midden-Java zou een dergelijke procedure slechts een aantal minuten in beslag nemen.⁷⁹

De noodzaak van een snelle uitvoering

Op 7 februari 1949 verscheen er opnieuw een nota van de Territoriaal tevens Troepencommandant (TTC) Midden-Java, ditmaal van de hand van generaal-majoor J.K. Meyer. Hierin werd het functioneren van de luchtmacht geëvalueerd tijdens de Tweede Politionele Actie. Tevens werden er nieuwe instructies gegeven op basis van de ervaringen die waren opgedaan tijdens de operaties. Generaal-majoor Meyer was zeer te spreken over de geleverde luchtsteun tijdens de acties, zo blijkt uit de nota: 'mede dankzij de onschatbare steun der eigen LSK konden de bekende successen worden geboekt en werden vrijwel alle doelen binnen de vastgestelde tijd bereikt, bruggen gered, steden in vele gevallen intact geoccupeerd, enz.'⁸⁰

Omdat tijdens de actie luchtsteunaanvragen minder gemotiveerd hoefden te worden, was er tijdens de actie echter wel meer risico genomen ten aanzien van de burgerbevolking. Dit stond volgens generaal-majoor de Waal echter niet in verhouding tot de militaire successen en voordelen van een snelle uitvoering tijdens de verschillende deeloperaties.⁸¹ Wel zouden de Nederlandse troepen er met de beëindiging van de Tweede Politionele Actie voortaan acht op moeten slaan dat 'in de huidige consolidatie fase luchtsteunverlening op een geheel andere wijze moet worden aangevoeld dan in de periode van opmars.'⁸²

Dat het luchtwapen enigszins roekeloos was ingezet tijdens de Tweede Politionele Actie bleek wel uit de beperkingen die de TTC Midden-Java in de nieuwe nota probeerde op te leggen. Zo was het voortaan verboden aanvallen in te zetten op centra waarvan niet honderd procent vaststond dat zich daar vijandelijke concentraties

⁷⁹ TTC Midden-Java, Ervaringen Politionele Actie Hoofdstuk 1, NIMH 806-1130.

⁸⁰ Territoriaal Tevens Troepencommandant (TTC) Midden-Java, Generaal-majoor J.K. Meyer, Luchtsteun, 7 februari 1949 (Nationaal Archief, 2.13.132 - Strijdkrachten in Nederlands-Indië 1938-1960, Den Haag 2006), inv.nr. 671.

⁸¹ TTC Midden-Java, Luchtsteun, NA 2.13.132-671.

⁸² Ibidem.

bevonden en waarvan de posities niet nauwkeurig konden worden weergegeven. Daarbij zouden er geen doelen meer mogen worden aangevallen alvorens deze zich in de vorm van weerstand hadden doen kennen én alleen wanneer de grondtroepen de doelen aan de luchtstrijdkrachten hadden aangewezen. Ook mochten er voortaan geen opdrachten meer worden gegeven aan de jachtvliegtuigen om zelf op zoek te gaan naar doelen in kampong-complexen. Jachtvliegers konden wegens de grote snelheid immers slecht niet bewegende doelen waarnemen. Tevens moesten de commandanten bij het aanvragen van luchtsteun in de vorm van offensieve verkenningen, altijd in het achterhoofd houden dat een dergelijke opdracht ook meestal leidde tot het daadwerkelijk aanvallen van de gegeven doelen. Dergelijke opdrachten waren volgens de TTC van Midden-Java daaro 'waardeloos en dienen niet meer voor te komen.'⁸³

Tevens blijkt uit de evaluatie van de TTC Midden-Java dat ook tijdens de Tweede Politionele Actie een *permanence* in stand was gehouden door de luchtstrijdkrachten. Generaal-majoor J.K. Meyer was zeer te spreken over een dergelijke inzet van de vliegtuigen. Dankzij het vanuit de lucht beschermen van nieuw te bezetten objecten werd een groot aantal bruggen van vernielingen gevrijwaard – aldus de TTC Midden-Java.⁸⁴

Aanvraag en communicatie

In maart 1949 verschenen er enkele instructies van de TTC West-Java. Volgens hem werden de luchtstrijdkrachten sinds de Tweede Politionele Actie op ruimere schaal ingezet. In de praktijk bleek echter dat de juiste werkwijze omtrent de aanvraag van luchtsteun bij veel commandanten nog steeds niet bekend was. Doelstelling van de instructies was de juiste werkwijze nogmaals toe te lichten.

Uit de instructies bleek dat er nog steeds problemen waren met het aangeven van de eigen posities tijdens het leveren van *Close Air Support*. De TTC West-Java drukte de grondtroepen daarom op het hart gebruik te maken van de grondlappen om de posities van de eigen troepen kenbaar te maken. Deze basisregels waren van groot belang gezien het feit dat 'de gehele samenwerking tussen grondtroepen en vliegtuigen [hierop] berust.'⁸⁵ Ook was het volgens deze TTC van belang dat zowel de vliegers als grondtroepen – indien er geen radiocontact mogelijk was – gebruik bleven maken van

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ TTC West-Java, Luchtsteun, 2 maart 1949 (Nationaal Archief, 2.13.132 - Strijdkrachten in Nederlands-Indië 1938-1960, Den Haag 2006), inv.nr. 2751.

seinlappen en rode en witte seinpatronen om de doelen aan te geven. Een manier om zonder VCP te communiceren met de jachtvliegtuigen was door de tussenkomst van een Auster-verkenningsvliegtuig. Het idee was dat de Auster met seinkogels de doelen aan de jagers en de infanterie zou doorgeven.⁸⁶

Paradroppingen

In juli 1949 verscheen van de kant van het kantoor inlichtingen van het Hoofdkwartier van de Militaire Luchtvaart (HKML) de nota getiteld 'Luchtmarechaussee voorstel en commentaar'⁸⁷. Hierin was een beschouwing opgenomen van kapitein-vlieger-waarnemer A.G. Deibel, waarin hij een oplossing formuleerde die niet alleen soelaas zou moeten bieden voor de problemen waar de luchtmacht tegen aanliepen, maar die ook het nijpende troepentekort in Nederlands-Indië aanzienlijk zou kunnen verlichten of zelfs zou kunnen oplossen.⁸⁸

Het algehele probleem van het troepentekort in Nederlands-Indië zou volgens Deibel kunnen worden verholpen door middel van de inzet van een bewegelijke en flexibel inzetbare luchtmarechaussee (Luma). De Luma zou dan moeten bestaan uit para-compagnieën (para-cieën) waarvan één per territorium voldoende zou kunnen zijn om het gebied onder controle te houden. Aan elke para-cie zouden transportvliegtuigen moeten worden toegevoegd zodat zij bij een melding direct kunnen oprukken. De door Nederland bezette gebieden in Nederlands-Indië zouden dankzij de Luma volgens Deibel weer volledig onder controle te krijgen zijn mits er – naast de inzet van de Luma – tevens sprake zou zijn van een 'behoorlijk informanten-net, (...) [de] jagers centraal aanwezig zijn (...) en er buiten gewerkt wordt met politie en Barisan Pengawai (= actief leger) op vaste posten.'⁸⁹ Grondtroepen zouden dan alleen nog nodig zijn in een enkele vaste garnizoensplaatsen. 'Het idee, dat men, vijand zijnde, nergens meer veilig is tot in het diepste binnenland toe, dat men elk ogenblik kan verwachten zijn kampong in 10 minuten tijd omsingeld te vinden moet zodanig op het moreel van elke bende werken, dat het gebied in korte tijd rustig is' aldus Deibel.⁹⁰

⁸⁶ TTC West-Java, Luchtsteun, NA 2.13.132-2751.

⁸⁷ Hoofdkwartier Militaire Luchtvaart (HKML) Kantoor Inlichtingen, Luchtmarechaussee voorstel en commentaar, juli 1949 (Nationaal Archief, 2.13.132 - Strijdkrachten in Nederlands-Indië 1938-1960, Den Haag 2006), inv.nr. 1175.

⁸⁸ HKML Kantoor Inlichtingen, Luchtmarechaussee voorstel en commentaar, NA inv.nr. 2.13.132-1175.

⁸⁹ HKML Kantoor Inlichtingen, Luchtmarechaussee voorstel en commentaar, NA inv.nr. 2.13.132-1175.

⁹⁰ Ibidem.

De publicatie van Deibel bracht kennelijk zo'n stroom van commentaar op gang – en werd kennelijk een dusdanig belangrijk onderwerp gevonden – dat het HKML het noodzakelijk achtte om in juli 1949 en later in november 1949 een groot aantal van de commentaren te publiceren in de kwartaalrapporten van het Kantoor Inlichtingen. Hoewel het hier te ver voert om al het commentaar op Deibels beschouwing samen te vatten zit er wel een tendens in deze reacties die wellicht iets kan vertellen over de realiteitszin van Deibels plannen met betrekking tot de Luma. Waar de critici van Deibels plan het in ieder geval unaniem over eens waren, was het belang van de snelheid en het verrassingseffect tijdens luchtacties. Over de vraag of de para-cie's een centrale rol zouden moeten spelen tijdens deze verrassingsaanvallen waren de meningen echter verdeeld.

De reactie van de commandant van het 1ste Regiment Speciale Troepen (RTS) – kapitein W.D.H. Eekhout, vat de algehele kritiek op de beschouwing van kapitein Deibel samen. Zijn kritiek was met name gericht op de praktische uitvoerbaarheid van kapitein Deibel's Luma. Hierbij valt te denken aan de lange voorbereidingstijd voor het vinden van een droppingszone voor de Luma, waardoor het verrassingselement in de aanval zou worden ondermijnd; het ontbreken van de juiste radiosets en voldoende verbindingspersoneel; de onvoldoende afvoermogelijkheid van het parachutemateriaal; de geneeskundige verzorging van de para's en het onderhoud van een groot aantal vliegbases. Tevens was het een probleem dat de inlichtingen, voordat zij bij het betrokken commando binnenkwamen, over het algemeen een à twee dagen waren verouderd. Dit zou betekenen dat wanneer de Luma in actie zou komen op basis van deze inlichtingen er een achtervolgingsactie zou moeten worden ingesteld – hetgeen echter eerder een taak zou moeten zijn van de grondtroepen.⁹¹

Resumerend stelde kapitein Eekhout dat uit tactische overwegingen de Luma wel van groot nut kon zijn, maar dat de praktische uitvoering uiteindelijk op technische moeilijkheden zou stuiten. De voordelen van de Luma – namelijk de verrassing en de snelheid – zouden door de praktische omstandigheden niet kunnen worden bereikt. Wel brak kapitein Eekhout een lans voor de inzet van luchtlandingstroepen tijdens de grotere acties van de grondtroepen, waar zij als mobiele en snel in te zetten reservetroepen konden dienen. Daarbij wees hij 'op het grote nut van paratroepen, indien door het uitsluitend gebruik van grondtroepen de factor verrassing geheel teloor

⁹¹ Ibidem.

zou kunnen gaan⁹². Ook achtte hij het 'niet uitgesloten dat het uitwerpen van kleine, speciaal getrainde intelligence-groepjes voordelen kan opleveren. Deze groepjes konden – bij voorkeur 's nachts – in een bepaald gebied worden uitgeworpen, waarna aan de hand van de geproduceerde inlichtingen een grote gecombineerde para-grondactie zou worden ingezet.⁹³

Conclusie

Was er sprake van de vorming van een luchtmacht-doctrine met betrekking tot de offensieve inzet van het luchtwapen tijdens het COIN-conflict in Nederlands-Indië? En zo ja, hoe zag deze luchtmacht-doctrine eruit? Allereerst is het in de beantwoording van deze vragen interessant te kijken welke houding de Nederlandse legerleiding aannam ten opzichte van *Strategic Air Operations*. Zoals in het vorige hoofdstuk naar voren kwam, moeten we bij *Strategic Air Operations* denken aan luchtaanvallen die worden uitgevoerd zonder dat er sprake is van een samenwerking met de grondtroepen. *Strategic Air Operations* worden over het algemeen ingezet met het idee dat het luchtwapen een doorslaggevende rol kan spelen in de beslechting van een conflict. Historische voorbeelden van doctrines waarbinnen dit idee centraal stond in een COIN-conflict, waren de doctrine van *Air Control* van de RAF en de Amerikaanse luchtmacht-doctrine tijdens de Vietnamoorlog.

Dat de Nederlandse legerleiding de luchtstrijdkrachten een doorslaggevende rol toedichtte in de beslechting van het COIN-conflict door middel van *Strategic Air Operations* in Nederlands-Indië lijkt evenwel onwaarschijnlijk. Zo werden immers in de instructie van maart 1947 van de CGS, generaal-majoor Buurman van Vreeden, luchtaanvallen op doelen - die achteraf niet bezet zouden worden door de infanterie - expliciet verboden. Dergelijke acties waren volgens de CGS niet gewenst aangezien ze op de lange termijn geen effect zouden hebben. Daarnaast vaardigde generaal-majoor Meyer in zijn nota van februari 1949 een verbod uit op de inzet van het luchtwapen op doelen die niet vooraf door de grondtroepen werden bepaald. Zowel de CGS als generaal-majoor Meyer zag dus de grondtroepen tijdens de offensieve inzet van het luchtwapen een cruciale rol toebedeeld. Een dergelijke houding hadden de beide commandanten niet aan de dag gelegd wanneer er onder de Nederlandse legerleiding

⁹² Ibidem.

⁹³ Ibidem.

het geloof had bestaan dat het COIN-conflict hadden kunnen worden beslecht door middel van enkel en alleen de strategische inzet van het luchtwapen.

De houding van generaal-majoor Buurman van Vreeden en generaal-majoor Meyer stond echter in schril contrast met die van de de CML in december 1946. In de handleiding van het 17 VARWA Squadron kwam immers naar voren dat de vliegers van dit Squadron luchtaanvallen inzetten op de burgerbevolking om deze angst aan te jagen. De CML verbood deze praktijken niet, maar gaf slechts een aantal onduidelijke richtlijnen voor de vliegers om te voorkomen dat zij het vuur zouden openen op burgers die niet onder invloed stonden van de irreguliere tegenstander. De CML leek dus het idee aan te hangen dat een gebied onder controle kon worden gehouden door middel van luchtaanvallen op de bevolking als represaillemaatregel. Een vergelijking met de Britse *Air Control*-doctrine – waarbij een gebied of dorp werd gebombardeerd indien de bevolking zich niet hield aan het Britse mandaatverdrag – ligt hier voor de hand. Zoals in dit hoofdstuk is aangetoond werd echter in geen een van alle overige instructies van de Nederlandse legerleiding nog expliciet toestemming gegeven om luchtaanvallen in te zetten om de bevolking te intimideren. Dergelijke inzet van het luchtwapen om een gebied onder controle te krijgen lijkt dan ook geen vaste handelswijze te zijn geworden tijdens het conflict in Nederlands-Indië.

Naast de houding ten opzichte *Strategic Air Operations* is het tevens interessant om te kijken hoe de Nederlandse legerleiding dacht over het welzijn van de burgerbevolking in relatie tot de offensieve inzet van het luchtwapen. Zoals uit de handleiding van het 17 VARWA Squadron bleek, had de CML in december 1946 nog weinig notie wat betreft het belang van het voorkomen van burgerslachtoffers. In tegenstelling tot de CML legde de CGS daarentegen in november 1947 het gebruik van het luchtwapen wel expliciet aan banden met het oog op het welzijn van de bevolking.

Het lijkt er dus op dat in ieder geval in november 1947 de Nederlandse legerleiding had ingezien dat het voorkomen van burgerslachtoffers met betrekking tot de inzet van het luchtwapen van groot belang was. Toch komt naar voren uit instructies en evaluaties die ná november 1947 werden uitgevaardigd dat de grondtroepen en de luchtstrijdkrachten nog steeds niet al te terughoudend waren met de offensieve inzet van vliegtuigen, ondanks het hoge risico op burgerslachtoffers. Zo blijkt uit de nota van de TTC-Midden Java van 1948 dat de coördinaten voor de jachtvliegtuigen niet altijd

nauwkeurig werden gegeven, jachtvliegtuigen vanuit de lucht zelf op zoeken gingen naar doelen en dat er tevens hele kampongcomplexen werden gebombardeerd. Generaal-majoor De Waal achtte daarnaast in de instructie van februari 1949 de snelheid van de operaties tijdens de Tweede Politionele Actie van groter belang dan het voorkomen van burgerslachtoffers. Wel trachtte generaal-majoor De Waal het offensief gebruik van de vliegtuigen na de operaties weer aan banden te leggen met het oog op de consolidatiefase na afloop van de acties.

Hoewel er dus wel sprake was van enige notie wat betreft het belang van het voorkomen burgerslachtoffers, lijkt het er niet op dat het bij de Nederlandse legerleiding was doorgedrongen dat het winnen van de steun van de bevolking ook daadwerkelijk de eerste prioriteit diende te hebben in het COIN-conflict. Er werd door de Nederlandse legerleiding immers geen eenduidig signaal afgegeven wat betreft de offensieve inzet van het luchtwapen en het voorkomen van burgerslachtoffers. Wat betreft de offensieve inzet van het luchtwapen en het voorkomen van burgerslachtoffers nam de Nederlandse legerleiding dus een weinig doordachte houding aan.

Wel probeerde de Nederlandse legerleiding op het niveau van *Anti-Surface Force Air Operations* algemeen geldende regels op te stellen. In de instructies werden immers vaak innovatieve oplossingen aangedragen voor de problemen waar de grondtroepen en de vliegers tegen aan liepen – met name tijdens het leveren van *Close Air Support*. Hetgeen gedurende het conflict in bijna alle evaluaties voortdurend naar voren kwam, waren de problemen omtrent de identificatie van de eigen en de vijandelijke troepen vanuit de lucht en de gebrekkige communicatiemiddelen die voor handen waren. Hierdoor kwamen zowel de eigen vliegtuigen als de Nederlandse grondtroepen klaarblijkelijk nogal eens onder eigen vuur te liggen. Een ander probleem lijkt te zijn geweest dat de luchtsteun nogal eens te laat werd geleverd omdat de aanvraag hiervan onder het bevel van de divisiecommandant was geplaatst. Oplossingen die door de Nederlandse legerleiding in de instructies werden aangedragen voor deze problemen, waren het nemen van een ruime marge voor de *bomblines*, het gebruik van grond- en seinlappen, berichtkokers en seinpatronen en de inzet van de Auster-herkenningsvliegtuigen in de communicatie met de jachtvliegtuigen. Daarbij trad er in de loop van het conflict een innovatief luchtsteunnetwerk in werking met het doel snelle

luchtsteun te kunnen leveren zonder dat hierdoor de aanvraag hiervan op een lager niveau hoefde te worden verplaatst.

Hoewel bovenstaande oplossingen werden geboren uit praktische noodzaak voor de problemen, kunnen we toch stellen dat de Nederlandse legerleiding in ieder geval wel probeerde om overkoepelende richtlijnen op te stellen voor zowel de grondtroepen als de luchtstrijdkrachten. Voor zover bekend is er echter nooit een document uitgegeven waarin al deze richtlijnen werden verzameld en besproken – hetgeen we wellicht hadden kunnen bestempelen als een luchtmacht-doctrine met betrekking tot de inzet van het luchtwapen in een COIN-conflict. Desalniettemin kunnen we de richtlijnen die werden opgesteld in ieder geval wel zien als de eerste poging tot de vorming van een dergelijke luchtmacht-doctrine.

Opvallend is dat er zowel voor de problemen die kwamen kijken tijdens de *Air Interdiction* als die tijdens de *Battlefield Air Interdiction*-operaties geen oplossingen werden geboden. Zo blijkt uit de instructies dat de *Air Interdiction*-operaties in de vorm van bombardementen op spoorbanen weinig succesvol waren. Het wordt echter niet geheel duidelijk waarom het luchtwapen met deze bombardementen er niet in slaagde om blijvende schade aan te richten aan de vijandelijke infrastructuur. Een oplossing werd eveneens niet geboden. *Battlefield Air Interdiction*-operaties werden geleverd in de vorm van offensieve verkenningen, gezien het feit dat de vliegtuigen met deze luchtsteun de irreguliere troepen probeerde uit te schakelen alvorens zij in direct contact kwamen met de Nederlandse troepen. Uit de bronnen komt echter naar voren dat de vliegers tijdens deze offensieve verkenningen de neiging hadden om vanuit de lucht zelfstandig op zoek te gaan doelen – hetgeen gezien het hoge risico op burgerdoden bepaald geen goed idee is in een COIN-conflict. Een oplossing hoe dit eigengereide optreden van de luchtstrijdkrachten door troepencommandanten kon voorkomen werd echter eveneens niet geboden.

Hoewel uit het bovenstaande wel blijkt dat er – in ieder geval wat betreft de problematiek omtrent het leveren van *Close Air Support* – wel al sprake was van een aanzet tot de vorming een luchtmacht-doctrine, kunnen we wat betreft de discussie over de paradroppingen zeggen dat theorievorming al wat verder gevorderd was. Het wordt uit deze discussie duidelijk dat zowel de Nederlandse troepencommandanten als de luchtstrijdkrachten inzagen dat het luchtwapen met de paradroppingen een belangrijke bijdrage kon leveren aan de bestrijding van de irreguliere tegenstander. De nota van

kapitein Deibel die handelde over de paradroppingen verscheen echter pas medio 1949. Nemen we de nota van kapitein Deibel en de stroom van commentaar die hierop volgde in ogeschouw, dan kan de conclusie worden getrokken dat er omtrent de paradroppingen wel degelijk sprake was een vorming van een luchtmacht-doctrine tijdens het COIN-conflict in Nederlands-Indië. Slechts het begrip doctrine werd in de nota's niet gebruikt.

Een van de conclusies die kan worden getrokken uit dit hoofdstuk is dat de Nederlandse legerleiding wat betreft het voorkomen van burgerslachtoffers tijdens de inzet van het luchtwapen een weinig doordachte houding aannam. Ook was er tijdens het conflict geen sprake van de ontwikkeling van een luchtmacht-doctrine waarbinnen de Nederlandse legerleiding het geloof aanhing dat het luchtwapen door middel van *Strategic Air Operations* het conflict zou kunnen beslechten. Op het gebied van *Anti-Surface Force Air Operations* als *Air Interdiction* en *Battle Field Air Interdiction* was er eveneens geen sprake van doctrinevorming aangezien er voor de problematiek omtrent deze inzet geen oplossingen werden geboden. Opvallend is echter dat er daarentegen wél sprake was van een aanzet tot de vorming van een luchtmacht-doctrine omtrent *Close Air Support* en paradroppingen. Wat betreft de paradroppingen was de theorievorming ver gevorderd en werden er in 1949 twee nota's uitgegeven. Een officieel document waarbinnen alle problematiek en oplossingen omtrent *Close Air Support* werden samengevat – en wat zou kunnen worden bestempeld als een luchtmacht-doctrine – is echter nooit uitgegeven.

Hoofdstuk 3 – De operaties van de luchtstrijdkrachten in Nederlands-Indië

In het vorige hoofdstuk werd de rol die de Nederlandse legerleiding de luchtstrijdkrachten toedichtte tijdens het conflict onderzocht. Er werd getracht een antwoord te formuleren op de vraag in hoeverre er sprake was van de vorming van een luchtmacht-doctrine tijdens het conflict, en hoe deze doctrine er dan uitzag. Wat naar voren kwam was dat – hoewel er nooit een document werd opgesteld waarin alle richtlijnen en instructies werden verzameld en toegelicht – we in deze evaluaties, richtlijnen en instructies in ieder geval wel een poging tot de vorming van een luchtmacht-doctrine kunnen zien. Maar hoe verliep de offensieve inzet van het luchtwapen in de praktijk? En in hoeverre verre was de offensieve inzet van het luchtwapen effectief in het bestrijden van de irreguliere tegenstander? Een antwoord op deze vragen zal worden geformuleerd aan de hand van een aantal operaties waarbij het luchtwapen werd ingezet. Eerst zullen deze operaties achter elkaar worden beschreven. Daarna volgt een integrale analyse op basis van de operaties.

Het bleek tijdens het onderzoek van dit hoofdstuk erg lastig om bronnen te vinden waarin er door de Nederlandse commandanten ook daadwerkelijk werd gereflecteerd op het inzet van de luchtstrijdkrachten tijdens specifieke operaties. Luchtsteun werd regelmatig door de grondtroepen aangevraagd maar in de bronnen komt vaak niet – of nauwelijks - naar voren hoe de luchtsteun verliep en of deze volgens de commandanten ook daadwerkelijk bijdroeg aan het succesvolle verloop van de actie. Alle bronnen waarin wordt gereflecteerd de geleverde luchtsteun worden dan ook in dit hoofdstuk behandeld zonder dat hiervoor specifieke selectiecriteria aan ten grondslag liggen. Dit hoofdstuk kan dan ook beter worden gezien als een eerste verkennend onderzoek naar de bijdrage van de luchtstrijdkrachten in de praktijk. Een uitgebreider onderzoek naar de geleverde luchtsteun in de praktijk is in de toekomst zeer gewenst.

“Kangean” – juli 1946

Een luchtaanval van de Militaire Luchtvaart Dienst (MLD) dat groot politiek tumult met zich mee bracht, was het vermeend luchtoffensief in juli 1946 in de straat van Madoera. Volgens de Nederlandse versie van het verhaal zou een vliegtuig van de MLD tijdens een gecombineerde passagiers- en verkenningvlucht van Bali naar Soerabaya op 4 juli 1946 licht automatisch vuur van een ‘stalen motorbarge (...) die onder roodwitte vlag voer’⁹⁴ hebben ontvangen in de buurt van het eiland Poeloe Sadoepi. De bemanning van dit schip bestond uit ongeveer tachtig man ‘gekleed in het wit met zwarte toppies’⁹⁵ – zo werd vermeld in het Nederlandse onderzoeksrapport betreffende de actie. Hierop werd het schip door een Nederlands vliegtuig in een duikvlucht aangevallen. Na de derde run zonk het schip. De Nederlandse piloot maakte geen officiële melding van het luchtoffensief. Dit had te maken met het feit dat offensieve aanvallen in de omgeving van Bali wel werden toegestaan door het commando Bali-Lombok Forces, maar onder voorbehoud dat zulke incidenten niet officieel werden gemeld.⁹⁶

De Republikeinse pers maakte echter herhaaldelijk melding van een bombardement door een Nederlands vliegtuig op het Indonesisch passagiersschip “Kangean”. Hierbij zouden zeker vijftientig burgerslachtoffers zijn gevallen. Het gevolg was dat op 21 juli de Republikeinse minister van defensie een protest indiende bij de geallieerde opperbevelhebber te Batavia. Tevens werd het bombardement uitgebreid uitgelicht in de Republikeinse media. De Nederlandse legerleiding zette hierop een omvangrijk onderzoek op touw. Uiteindelijk kwam een onderzoekscommissie tot de conclusie dat – hoewel het erg toevallig was dat er aan beide kanten melding werd gemaakt van het zinken van een schip met ongeveer vijftientig man aan boord – het tijdsverschil en het verschil in plaatsaanduiding te groot was om er vanuit te gaan dat het Nederlandse vliegtuig ook daadwerkelijk het passagiersschip “Kangean” had aangevallen. Aangeraden werd om de piloot nog een keer te ondervragen wat betreft de gevlogene route.⁹⁷

⁹⁴ Rapport van den luitenant-kolonel R.E. Jessurun inzake geheime opdracht CML omtrent het gebeurde in de straat Madoera op 4 juli 1946 (Nationaal Archief, 2.13.132 - Strijdkrachten in Nederlands-Indië 1938-1960, Den Haag 2006), inv.nr. 1267.

⁹⁵ Rapport van den luitenant-kolonel R.E. Jessurun, NA inv.nr. 2.13.132-1267.

⁹⁶ Rapport van den luitenant-kolonel R.E. Jessurun, NA inv.nr. 2.13.132-1267.

⁹⁷ Ibidem.

Operatie Voorloper II – maart 1947

Op 17 maart 1947 ging in Oost-Java operatie Voorloper II van start. Aanleiding voor de operatie was de Republikeinse bezetting van het sluisencomplex Mlirip-Lengkong, waardoor niet alleen de eigen troepen maar ook de bevolking zonder water was komen te zitten. Daarbij hadden de Republikeinen tijdens de regentijd de dijken doorgestoken en sluisen afgesloten waardoor de Kali Soerabaia en het Mengetan-kanaal waren ondergelopen. Met operatie Voorloper II wilde de Nederlandse legerleiding het sluisencomplex Mlirip-Lengkong en Modjokerto door de Mariniersbrigade (Marbrig) laten bezetten.⁹⁸ Voor steun en beveiliging van de actie van Marbrig zou de X-brigade een aantal bruggen te Djatis bezetten. Offensieve taken van vliegtuigen tijdens de actie waren het tijdelijk vernielen van de in zuidelijke en westelijke richting voerende spoor- en rijwegen te Modjokerto, het onderhouden van een *permanence* boven het sluisencomplex om vernielingen zoveel mogelijk te verhinderen en het geven van directe luchtsteun aan de grondtroepen door het 860 Squadron van de MLD.⁹⁹

Bij aanvang van de actie wist de Marbrig zonder significante vijandelijke weerstand Modjokerto te bezetten. De Republikeinen waren in Modjokerto al op de hoogte geweest van de aanval en in de morgen van 17 maart met troepen met een sterkte van een bataljon in de richting van Bangsal gevlucht, zo bleek uit de militaire inlichtingen. Hoewel het 860 Squadron de spoorbaan te Modjokerto op 17 maart wel had gebombardeerd, was dit uiteindelijk van weinig nut. De spoorbanen waren wel licht beschadigd geraakt, maar spoedig daarna weer hersteld door de Republikeinen. Hierdoor waren de Republikeinse troepen in staat geweest om ook na het bombardement in de nacht van 17 op 18 maart nog een totaal van acht locomotieven en drie treinen met militairen, burgers en materiaal af te voeren. Wel waren de doelen door het 860 Squadron dusdanig gekozen dat de burgerbevolking zo min mogelijk schade zou worden berokkend.¹⁰⁰

⁹⁸ Staf A-divisie Kantoor Inlichtingen, Overzicht en Ontwikkeling van den Toestand (OOT), 13-20 maart 1947 (Nationaal Archief, 2.13.132 - Strijdkrachten in Nederlands-Indië 1938-1960, Den Haag 2006), inv.nr. 1084.

⁹⁹ Staf A-divisie Kantoor Operatiën, Voorloopig verslag Operatie Voorloper II, 17-19 maart 1947 (Nationaal Archief, 2.13.132 - Strijdkrachten in Nederlands-Indië 1938-1960, Den Haag 2006), inv.nr. 1084.

¹⁰⁰ X-brigade Hoofdkwartier, Gevechtsrapport X-brigade betreffende actie "Voorloper 2" ter overmeestering MLIRIP-sluisencomplex, 17-21 maart 1947 (Nationaal Archief, 2.13.132 - Strijdkrachten in Nederlands-Indië 1938-1960, Den Haag 2006), inv.nr. 1084.

De X-brigade ondervond in tegenstelling tot de Marbrig een stuk meer vijandelijke weerstand tijdens haar opmars richting de bruggen te Djetis. Colonne Rood kwam tijdens de opmars onder hevig vijandelijk mitrailleurvuur te liggen te liggen bij de zuidoever van de Kali-Soerabaia. Omdat de radioverbinding met de artillerie was verbroken, was Colonne Rood om elf uur in de ochtend genoodzaakt luchtsteun aan te vragen. Omdat rond twaalf uur in de middag de verbindingen hersteld waren, en werden de Republikeinse kazematten aan de rivieroever uiteindelijk met behulp van de artillerie opgeruimd. Rond half twee diende Colonne Rood in verband met de verdere opmars een verzoek in bij de divisiecommandant om aanvraag voor luchtsteun te wijzigen in luchtverkenningen. Pas rond half drie 's middags kwam er antwoord van de divisiecommandant dat de luchtsteun was afgelast.¹⁰¹

Bandjanegara – november 1947

Op 4 november 1947 wierpen zes jachtvliegtuigen onder het commando van de commandant van de B-divisie - en tevens TTC van Midden-Java - generaal-majoor S. de Waal, een totaal van twaalf bommen van tweehonderdvijftig pond af op het vijandelijk hoofdkwartier van de TNI te Bandjanegara. Directe aanleiding voor dit grootschalige bombardement was het leggen van (trek)mijnen en vliegtuigbommen door de TNI binnen de demarcatielijnen in de twee weken voorafgaand aan het bombardement. Op 3 november 1947 sneuvelden hierdoor in totaal vier Nederlandse militairen en raakten er drie zwaar gewond.¹⁰²

De veelvuldige aanwezigheid van trek mijnen - die de wegen nagenoeg onbegaanbaar maakte - tastte het moreel van de troepen dusdanig aan dat generaal-majoor De Waal zich genoodzaakt voelde represaillemaatregelen te nemen. Acties van de infanterie zouden volgens de divisiecommandant te veel tijd in beslag nemen. Artilleriebeschietingen waren ook geen optie omdat die teveel slachtoffers onder de burgerbevolking zouden kosten. Volgens generaal-majoor De Waal. zouden luchtaanvallen op het TNI-hoofdkwartier nauwkeuriger zijn en dus een minimum aan verliezen onder de burgerbevolking veroorzaken. Na afloop bracht de commandant van de V-brigade, kolonel J.K. Meyer, de burgerbevolking op de hoogte van de reden van de

¹⁰¹ X-brigade Hoofdkwartier, Gevechtsrapport X-brigade betreffende actie "Voorlooper 2", NA inv.nr. 2.13.132-1084.

¹⁰² Staf V-brigade, kolonel J.K. Meyer, 'Motivering aanvraag beschieting vanuit de lucht van Bandjanegara, 8 november 1947 (Nationaal Archief, 2.13.132 - Strijdkrachten in Nederlands-Indië 1938-1960, Den Haag 2006), inv.nr. 1282.

bombardementen. De bedoeling was dat hiermee ook de TNI op de hoogte zou zijn van het feit dat het bombardement bedoeld was als represaillemaatregel.¹⁰³

Na 4 november stelde kolonel Meyer en generaal-majoor De Waal een uitgebreide dossier op ter motivering van het bombardement. Uiteindelijk kwam dit dossier terecht bij luitenant-gouverneur-generaal H.J. Van Mook, de hoogste Nederlandse gezagdrager in Nederlands-Indië. Het kwam generaal-majoor De Waal slechts te staan op een reprimande van de legercommandant. Tevens betoogde generaal-majoor Spoor zijn teleurstelling dat het bewijsmateriaal niet eerder aan hem was voorgelegd, aangezien hiermee een uitstekende kans was gemist om de Commissie van Goede Diensten en de militaire waarnemers van de ontoelaatbare handelingen van de TNI te overtuigen.¹⁰⁴ Niet zozeer het eigengereide optreden van beide commandanten – en de mogelijke onnodige burgerslachtoffers als gevolg hiervan – maar eerder het onbegrip van generaal-majoor De Waal en kolonel Meyer betreffende de samenhang tussen grootschalige luchtoffensieven en de onderhandelingen op politiek niveau stootte generaal-majoor Spoor tegen de borst.

Zoals in hoofdstuk 2 al naar voren kwam, werd zowel door de CGS generaal-majoor Buurman van Vreeden, in november 1947, als door de inmiddels tot generaal-majoor bevorderde Meyer, in februari 1949, de inzet van het luchtwapen zonder tussenkomst van de grondtroepen expliciet verboden. Het bombardement te Banjaneegara werd echter begin oktober 1947 uitgevoerd, waardoor het niet onwaarschijnlijk is dat het verbod op de strategische inzet van het luchtwapen van de CGS uit november 1947 een gevolg was van het luchtoffensief te Bandjanegara. Deze gedachtegang lijkt te worden ondersteund door het feit dat de instructie van de CGS zich in dezelfde archiefmap in het Nationaal Archief (NA) bevindt als het onderzoeksdossier betreffende het bombardement te Bandjanegara.¹⁰⁵

¹⁰³ TTC Midden-Java, generaal S. de Waal, Geheim telegram, 6 november 1947 (Nationaal Archief, 2.13.132 - Strijdkrachten in Nederlands-Indië 1938-1960, Den Haag 2006), inv.nr. 1282.

¹⁰⁴ Legercommandant (CLG) generaal-majoor S.H. Spoor, 17 november (Nationaal Archief, 2.13.132 - Strijdkrachten in Nederlands-Indië 1938-1960, Den Haag 2006), inv.nr. 1282.

¹⁰⁵ Ibidem.

Operatie Modder te Aer Molek (Midden-Sumatra) – januari 1949

Een grootschalige gecombineerde grond en luchtoperatie in de vorm van paradroppingen was operatie Modder te Aer Molek op Oost-Sumatra. De operatie ging van start op 5 januari 1949 en had als doel de twee olieterreinen te Aer Molek en Rengat onbeschadigd in handen te krijgen. De datum van de para-dropping was bepaald op 5 januari 1949 zodat deze economische belangrijke gebieden nog net voor het einde van de Tweede Politionele Actie onder Nederlandse controle konden worden gebracht. Commandant van de para-gevechtstroepen kapitein W.D.H. Eekhout sprong met de 1ste Para-Compagnie (Para-Cie) om tien uur in de ochtend bij Aer Molek. Luitenant De Mey sprong rond kwart voor elf met een Para-Cie van het Korps Speciale Troepen (KST) bij Rengat.¹⁰⁶

Dat de para-dropping te Aer Molek als een verassing kwam voor de TNI blijkt uit het operatiedagboek van kapitein Eekhout. De Nederlandse para's wisten dankzij de onverwachte actie snel op te rukken en het gebied te bezetten. Volgens de inlichtingen probeerden te Aer Molek zo'n honderdtwintig man TNI overhaast te vluchten.¹⁰⁷ Bij Aer Molek werden nog enkele felle gevechten geleverd, maar uiteindelijk vluchtte de TNI in wanorde weg.¹⁰⁸ Dankzij de snelle actie kon het bovendien gebeuren dat alle industriële objecten in en rondom Aer Molek onbeschadigd in handen vielen van de Nederlandse troepen. De TNI had volgens militaire inlichtingen wel de 'Verschoeide Aarde Politiek'¹⁰⁹ gepland, maar had niet de tijd gehad deze uit te voeren. Ook Chinese en Brits-Indische groepen en Zwitserse rubberondernemers in het gebied waren zeer verheugd over het feit dat hun wijk intact was gelaten. De TNI had mogelijk hun eigendommen in brand gestoken als de Nederlandse troepen niet zo snel waren opgerukt.¹¹⁰

Het optreden van luitenant De Mey, die met de Para-Compagnie KST op dezelfde ochtend een sprong maakte bij Rengat, verliep in tegenstelling tot het optreden van kapitein Eekhout moeizamer. De Para-Compagnie was bij Rengat in het moeras gesprongen. Toen de troepen een uur later er in slaagden met een vertraging van een klein uur de rendez-vous-positie te bereiken was het verband van de compagnie echter geheel verloren gegaan. De insluiting en bezetting van Rengat ging dan ook een stuk

¹⁰⁶ J.A. de Moor, *Westerling's oorlog, Indonesië 1945-1950, de geschiedenis van de commando's en parachutisten in Nederlands-Indië 1945-1950* (1999), 324-326.

¹⁰⁷ Commandant Para I, kapitein W.D.H. Eekhout, Para-actie Modder III te Aer Molek, 5-18 januari, (Nationaal Archief, 2.13.132 - Strijdkrachten in Nederlands-Indië 1938-1960, Den Haag 2006), inv.nr. 612.

¹⁰⁸ De Moor, *Westerling's oorlog*, 326.

¹⁰⁹ Commandant Para I, Para-actie Modder III te Aer Molek, NA inv.nr.2.13.132-612.

¹¹⁰ Ibidem.

moeizamer en de para's stuitte op veel grotere weerstand dan kapitein Eekhout had ondervonden te Aer Molek. Uiteindelijk wisten de troepen van luitenant De Mey de plaats rond het middaguur te bezetten. De elektriciteitscentrale en het radiostation vielen echter ondanks de moeizame actie onbeschadigd in handen. Jachtvliegtuigen assisteerden boven Rengat om de ontsnapping van vijandelijke troepen te voorkomen. Desondanks wist TNI kapitein Marakhalim met ca. dertig militairen te ontkomen.¹¹¹

Operatie Gading - maart 1949

Een andere actie waarbij er paradroppingen werden verricht was operatie Gading. Deze actie voltrok zich drie maanden na de Tweede Politionele Actie, medio maart 1949, te Midden-Java. Operatie Gading was van zo'n omvang dat het Lucht Commando Java (LUCOJA) net als bij de Tweede Politionele Actie tijdelijk naar Semarang te Midden-Java verhuisde. De Nederlandse eenheden vielen 10 maart met luchtsteun de Republikeinse zender bij Gading aan en voerden een zuiveringsactie uit richting Wonosari.¹¹² Directe aanleiding van de actie was het vermoeden van de aanwezigheid van een Republikeinse zender waarmee de Republikeinen contact onderhielden met de noodregering op Sumatra. Daarbij was het de wens luitenant-generaal Soedirman, opperbevelhebber van de TNI, door middel van een snelle verrassende aanval op te pakken.¹¹³ Voor deze actie werden twaalf C-47's van het 20 Squadron en vier MLD-vliegtuigen van hetzelfde type ingezet voor de para-droppings. Het inleidende bombardement werd uitgevoerd door de B-25's van 18 Squadron, de P-40's van het 120 Squadron en de Spitfires van het 322 Squadron.¹¹⁴

Uit het 'Weekoverzicht Operatiën' van 13 tot 27 februari 1949 van het HKML blijkt echter dat de luchtstrijdkrachten het gebied Gading-Wonosari al op 21 februari hadden aangevallen in een poging de Republikeinse zender te elimineren. 'De verraderlijke plaats van deze zender, N.O. rand van kpg. Wonosari, wordt door Spits, P-40's en B-25's gebombardeerd en gemitrailleerd en dusdanig, dat de zender gevoeglijk kon worden afgeschreven,¹¹⁵ aldus de samenvatting van de actie in het operatieoverzicht. Verderop in het rapport werd melding gemaakt van zestien

¹¹¹ De Moor, *Westerling's oorlog*, 326-327

¹¹² Groen, *Marsroutes en dwaalsporen*, 210 & Ward, *De Militaire Luchtvaart van het KNIL*, 337-338.

¹¹³ De Moor, *Westerling's oorlog*, 351.

¹¹⁴ Groen, *Marsroutes en dwaalsporen*, 210 & Ward, *De Militaire Luchtvaart van het KNIL*, 337-338.

¹¹⁵ Hoofdkwartier Militaire Luchtvaart Kantoor Inlichtingen, *Weekoverzicht operatiën*, 13-17 februari (Nationaal Archief, 2.13.132 - Strijdkrachten in Nederlands-Indië 1938-1960, Den Haag 2006), inv.nr. 1749.

voltreffers tijdens de actie.¹¹⁶ Uiteindelijk bleek het luchtoffensief er niet voor te hebben gezorgd dat de zender was uitgeschakeld. 'Helaas was de "pin-point" onjuist, hetgeen maar al te duidelijk bleek, toen de zender 's avonds wederom in de lucht kwam met zijn leugen-berichten,'¹¹⁷ aldus de conclusie in het operatierapport.

De luchtaanval van 21 februari 1949 had voor de Para-cie's en de grondtroepen het effect van de verrassing drie weken later wel tenietgedaan. Volgens de militaire inlichtingen zouden al op 3 maart duizend man TNI naar heuvelachtig landschap ten zuidoosten van de kust zijn gevlucht.¹¹⁸ Kapitein Eekhout, destijds eveneens commandant van de 1ste Para-cie, zei hierover in het operatierapport: 'Tegenstand werd praktisch niet ondervonden: vermoedelijk zijn de zich in het gebied GADING – WONOSARI – PLAJEN ophoudende grote vijandelijke concentraties, door het bombardement van 21-2-1949 geheel uit elkaar geslagen en gevlucht. (...) De zich nog in genoemde plaatsen ophoudende kleine TNI-detachementen zijn gevlucht bij het inleidende bombardement voor de landing van hedenmorgen.'¹¹⁹ De Para-cie KST onder commando van luitenant De Mey ondervond eveneens geen weerstand tijdens de bezetting van Wonosari.¹²⁰

Zuid-Oost Borneo – juli 1949

Op 21 juli 1949 vond er een gecombineerde grond en luchtactie plaats op Borneo. In de buurt van Markas (ca. 20 km van Bandjarmasin) waren in totaal acht vijandelijke barakken gesignaleerd die legering boden voor ongeveer vijfhonderd man. Gezien de toenemende onlusten in de omgeving was het volgens de commandant van het Territoriaal tevens Troepen Commando (TTC) van Zuid-Oost Borneo zaak om deze barakken zo snel mogelijk aan te vallen. Rondom de barakken was echter een goed waarschuwingssysteem in werking gesteld, waardoor Nederlandse troepen al uren van te voren zouden worden gesignaleerd wanneer er alleen grondtroepen zouden worden ingezet. De vraag kwam daarom op om een B-25 Mitchell bommenwerper of een P-51

¹¹⁶ HKML Kantoor Inlichtingen, Weekoverzicht operaties 13-17 februari 1949, NA inv.nr. 2.13.132-1749.

¹¹⁷ Ibidem.

¹¹⁸ Commandant Para's I, Regiment Speciale Troepen (RST), kapitein W.D.H. Eekhout, Dagboek operatie Gading, 10-12 maart 1949 (Nationaal Archief, 2.13.132 - Strijdkrachten in Nederlands-Indië 1938-1960, Den Haag 2006), inv.nr. 951.

¹¹⁹ Commandant Para's I, RST, Dagboek operatie Gading, NA inv.nr. 2.13.132-951.

¹²⁰ De Moor, *Westerling's oorlog*, 351.

Mustang jachtvliegtuig in te zetten, vermoedelijk bedoeld om de vijandelijke troepen door middel van een verrassende luchtaanval te belagen.¹²¹

Nadat hiertoe besloten was, kwamen de vliegtuigen voor de tegenstander niet als een verrassing, zo bleek uit het verdere verloop van de actie. De tegenstander was op die dag – gealarmeerd door de aankomst van de B-25 Mitchell bommenwerpers in de buurt van Markas – gevlucht met achterlating van een aantal gevangenen. De barakken waren, ondanks het feit dat de vijandelijke troepen op tijd waren gevlucht, bij aankomst van de Nederlandse grondtroepen geheel doorzeefd door de vliegtuigen. In de achtervolging werden zes vluchtende militairen gedood. De commandant van het TTC Zuid-Oost Borneo was zeer tevreden met het resultaat. ‘Luchtsteun werkt uitermate stimulerend op [het] moreel van de troepen [en] zal zeker ook zijn uitwerking niet missen op die ons goed, alsmede kwaadgezinde onder de bevolking ook al zijn de resultaten ditmaal gering geweest,’¹²² aldus zijn conclusie.

Analyse en conclusie

In hoeverre waren de luchtstrijdkrachten met de bovenstaande operaties effectief in het bestrijden van de irreguliere tegenstander? Het is erg lastig hier een antwoord op te formuleren. Wat in ieder geval naar voren komt, is dat het luchtwapen soms nogal ondoordacht werd ingezet, getuige de grootschalige luchtaanvallen in de Straat van Madoera, op het TNI-hoofdkwartier te Bandjanegara en voorafgaand aan de paradroppingen te Gading. Wat tevens uit deze operaties duidelijk blijkt, is hoe contraproductief dergelijke grootschalige luchtaanvallen kunnen werken. Zo veroorzaakten de luchtaanval van de MLD in de Straat van Madoera en het bombardement te Bandjanegara op internationaal niveau nogal wat commotie en verzwakten zij de Nederlandse positie aan de onderhandelingstafel. Bovendien maakten de Republikeinen in hun propaganda uitgebreid gebruik van de luchtaanval te Madoera om de aanwezigheid van de Nederlandse troepen in diskrediet te brengen – hetgeen de Nederlandse krijgsmacht niet zal hebben geholpen de steun van de burgerbevolking te winnen.

Ook het inleidende bombardement te Gading voorafgaand aan de paradroppingen kan als contraproductief worden bestempeld. Met de paradroppingen

¹²¹ Territoriaal tevens Troepencommando (TTC) Zuid-Oost Borneo, telegrammen, juli 1949, (Nationaal Archief, 2.13.132 - Strijdkrachten in Nederlands-Indië 1938-1960, Den Haag 2006), inv.nr. 653.

¹²² TTC) Zuid-Oost Borneo, telegrammen, NA 2.13.132-653.

te Gading hoopte de Nederlandse legerleiding immers zowel generaal Soedirman als de Republikeinse zender die in het gebied actief was in handen te krijgen. Door de beschietingen en bombardementen van 21 februari 1949 was het effect van de verassing van de paradroppingen op 10 maart 1949 echter wel tenietgedaan en had de TNI zich al op 3 maart 1949 teruggetrokken naar het achterliggende terrein. De tijdige vlucht van de TNI zorgde ervoor dat de grondtroepen de Republikeinse zender niet in handen kregen en dat de Republikeinse troepen tijdig wisten te ontkomen.

Wat betreft de effectiviteit van de luchtaanvallen in de Straat van Madoera, te Bandjanegara en te Gading rijst daarnaast de vraag in hoeverre er hier veel burgerslachtoffers zijn gevallen. Indien de MLD daadwerkelijk een passagiersschip had aangevallen – zoals in de Republikeinse propaganda werd beweerd – zal dit voor de Nederlandse troepen waarschijnlijk niet in hun voordeel hebben gewerkt. Ook bij de bombardementen en beschietingen te Gading en Bandjanegara is het daarbij niet onwaarschijnlijk dat er een groot aantal onnodige burgerslachtoffers is gemaakt. Dat de verzettsgeest onder de bevolking te Gading in ieder geval nog ten volle aanwezig was na de paradroppingen op 10 maart 1949 blijkt wel uit de analyse van commandant van de 1ste Para-Cie kapitein Eekhout. Volgens hem werden er nog steeds vergaderingen gehouden op afgelegen plaatsen, werd er heimelijk voedsel verzameld en afgevoerd en werden bruggen in brand gestoken.¹²³

Een interessant gegeven – en wat in de discussie omtrent de inzet van de luchtstrijdkrachten in COIN-conflicten nog niet eerder naar voren is gekomen – is het feit dat zowel de luchtaanvallen te Bandjarmasin als te Bandjanegara werden ingezet om het moreel van de Nederlandse troepen op te vijzelen. In hoeverre de bombardementen een positief effect hadden op het moreel van de Nederlandse troepen – en in hoeverre dit ook daadwerkelijk leidde tot een verbetering van de nijpende situatie waarin de Nederlandse troepen zich klaarblijkelijk bevonden – is echter nog maar de vraag. In de rapporten wordt niets vermeld over het effect van de luchtaanvallen op de troepen na de acties.

Hoewel de paradroppingen te Gading uiteindelijk mislukten blijkt uit het voorbeeld van operatie Modder dat paradroppingen wel degelijk konden bijdragen aan een succesvolle bestrijding van de irreguliere tegenstander. Het luchtwapen gaf tijdens deze actie de

¹²³ Commandant Para's I, RST, Dagboek operatie Gading, NA inv.nr. 2.13.132-951.

snelheid en mobiliteit aan de Nederlandse troepen die nodig waren om de operatie tot een succes te maken. Dankzij het verassingseffect van de paradroppingen had de TNI immers geen tijd gehad de industriële objecten op de olieterreinen onklaar te maken. Dit zorgde ervoor dat de Nederlandse troepen de deze terreinen onbeschadigd in handen kregen – hetgeen een van de doelstellingen was van de actie en tevens van groot belang voor de terugkeer van de welvaart en de verdere pacificatie van het gebied. Waar het luchtwapen minder goed in leek te slagen, was het voorkomen van de ontsnapping van vijandelijke troepen. Ondanks de assistentie van de jachtvliegtuigen te Rengat wisten immers dertig TNI-militairen te ontkomen.

In tegenstelling tot de paradroppingen te Aer Molek lijkt het luchtwapen met het leveren van *Close Air Support* en *Air Interdiction* tijdens operatie Voorloper II weinig te hebben bijgedragen aan een succesvolle bestrijding van de irreguliere tegenstander. De vliegtuigen van de MLD hadden de X-brigade immers niet op tijd steun kunnen leveren. Hierdoor was het de artillerie die uiteindelijk de Republikeinse kazematten alsnog had moeten opruimen. Het probleem van het leveren van snelle luchtsteun kwam ook in de evaluatie van de TTC Midden Java uit februari 1948 (uit hoofdstuk 2) al naar voren. Gezien de late respons van de divisiecommandant op de luchtsteunaanvraag van de X-brigade tijdens operatie Voorloper II, lijkt het voorgestelde luchtsteunnetwerk uit de nota van februari 1948 geen overbodige luxe te zijn. Naast de *Air Interdiction* operaties van de ML-KNIL sorteerde ook de luchtsteun in de vorm van *Battle Airfield Interdiction operaties* tijdens operatie Voorloper II - de bombardementen op de spoorbaan te Modjokerto –weinig effect. De luchtaanval op de infrastructuur kon immers niet voorkomen dat de TNI uiteindelijk alsnog goederen, militairen en burgers kon afvoeren. Helaas komt uit het rapport niet duidelijk naar voren waarom de bombardementen op spoorbanen waren mislukt.

Kort gezegd lijkt het erop dat de bijdrage van de luchtstrijdkrachten tijdens de bovenstaande operaties weinig effect hebben gehad in de bestrijding van de irreguliere tegenstander. De luchtaanvallen te Madoera, Bandjanegara, Gading werkten immers alleen maar contraproductief binnen de politieke onderhandelingen en het winnen van de steun van de bevolking. In de samenwerkingen met de grondtroepen tijdens operatie Voorloper II slaagde de MLD er daarbij niet in om de spoorwegen te vernietigen en kwam de luchtsteun voor de grondtroepen tijdens de opmars bovendien te laat. Het is

daarbij onduidelijk of de luchtsteun een gunstige het moreel van de Nederlandse grondtroepen zou hebben gehad.

Het luchtwapen lijkt daarbij met de paradroppingen tijdens operatie Modder wel een zeer effectieve bijdrage te hebben geleverd. De luchtmacht-leiding was echter ook in 1949 nog niet geheel doordrongen was van het belang van het verassingseffect tijdens een dergelijke actie, gezien het feit dat zij voorafgaand aan de operatie te Gading het gebied al hadden gebombardeerd. Helaas konden er voor dit onderzoek slechts twee paradroppingen worden onderzocht. Gezien het feit dat paradroppingen in COIN-conflicten door luchtmachttheoretici en historici worden bejubeld als de meest effectieve vorm van inzet van het luchtwapen in COIN-conflicten, verdienen ook de paradroppingen tijdens het conflict in Nederlands-Indië nader onderzoek.

Conclusie

In hoeverre hebben de Nederlandse luchtmacht effectief bijgedragen aan de offensieve bestrijding van de irreguliere tegenstander tijdens het COIN-conflict in Nederlands-Indië (1945-1949)? En in hoeverre komen de conclusies betreffende de inzet van het luchtwapen in Nederlands-Indië overeen met de conclusies in het academisch debat hier omtrent? Zoals is gebleken kan de irreguliere tegenstander in een COIN-conflict alleen succesvol worden bestreden indien de reguliere krijgsmacht de steun van de burgerbevolking voor zich weet te winnen. In de inleiding kwam echter al naar voren dat de Nederlandse legerleiding zich tijdens het conflict in Nederlands-Indië niet bepaald bewust was van het strategisch belang van de burgerbevolking. Zij streefde daarentegen de zogenaamde speerpuntenstrategie na waarbinnen het behalen van een militaire overwinning in het COIN-conflict centraal stond. De burgerbevolking werd binnen de speerpuntenstrategie geen noemenswaardige rol toebedeeld.

Gezien de blinde vlek van de Nederlandse legerleiding met betrekking tot de rol van de burgerbevolking in het COIN-conflict, is het niet vreemd dat zij geen eenduidig geluid lieten horen betreffende het voorkomen van burgerslachtoffers omtrent de offensieve inzet van het luchtwapen. Stond de CML eind december 1946 toe om de bevolking angst aan te jagen door middel van beschietingen vanuit de lucht, een instructie uit november 1947 van de CGS legde daarentegen de offensieve inzet van de luchtmacht expliciet aan banden met het oog op het welzijn van de burgerbevolking. De TTC Midden-Java achtte desondanks in februari 1949 de snelheid van de opmars tijdens de Tweede Politioele Actie van groter belang geacht dan het voorkomen van burgerslachtoffers.

Deze onduidelijke houding van de legerleiding leek er in de praktijk toe te leiden dat het luchtwapen nogal eens onbedachtzaam werd ingezet tijdens het COIN-conflict in Nederlands-Indië. Zo kwam uit evaluaties en instructies van de Nederlandse legerleiding (hoofdstuk 2) naar voren dat er luchtaanvallen werden ingezet waarbij de jachtvliegers zelf op zoek gingen naar doelen, er gehele kampongcomplexen werden gebombardeerd omdat de coördinaten niet nauwkeurig werden doorgegeven, en er aanvallen werden ingezet op centra die geen vijandelijke weerstand hadden laten zien. Ook uit de analyse van enkele concrete operaties (hoofdstuk 3) bleek dat de Nederlandse legerleiding niet

al te terughoudend was met de offensieve inzet van het luchtwapen met het oog op de burgerbevolking. Het is tijdens de luchtaanvallen te Bandjanegara, Gading en in de straat van Madoera niet onwaarschijnlijk dat er onnodig veel burgerslachtoffers zijn gemaakt.

Hoewel een dergelijke ondoordachte houding ten aanzien van de offensieve inzet van het luchtwapen dus weinig productief kan zijn geweest in de bestrijding van de irreguliere tegenstander, geloofde de Nederlandse legerleiding echter niet dat het conflict kon worden gewonnen door middel van *Strategic Air Operations*. Zoals eerder al gemeld, leidde de inzet van *Strategic Air Operations* in COIN-conflicten - waarbij te denken valt aan de bombardementen op Noord-Vietnam en de Britse luchtaanvallen op de bevolking in haar mandaatgebieden tijdens het interbellum - nooit tot een daadwerkelijke overwinning in zo'n conflict. Grondtroepen zijn nodig om zowel de bewegingen en dislocatie van de vijandelijke troepen te lokaliseren als om civiele programma's op te zetten om de steun van de bevolking te winnen. De Nederlandse legerleiding kende het opzetten van civiele programma's voor de bevolking niet de grootste prioriteit toe, maar achtte de grondtroepen wel noodzakelijk om zowel doelen aan te wijzen als deze na afloop te bezetten. Dit bleek uit de analyses van de evaluaties en instructies uit hoofdstuk 2. Het luchtwapen werd dan ook naar alle waarschijnlijkheid alleen ingezet voor *Anti-Surface Force Air Operations*.

Wel leek volgens de handleiding van het 17 VARWA Squadron bij de CML het idee te sluimeren dat de luchtstrijdkrachten door middel van beschietingen vanuit de lucht de bevolking onder controle konden houden. Een dergelijke houding legde ook de TTC Zuid-Oost Borneo in 1949 aan de dag door te stellen dat de beschietingen op de vijandelijke barakken hun 'uitwerking' op de bevolking niet zouden missen. Een vergelijking met de Britse *Air Control*-doctrine - waarbij een gebied of dorp werd gebombardeerd door de RAF indien de bevolking zich niet hield aan het Britse mandaatverdrag - ligt hier voor de hand. In geen andere instructie, evaluatie, of richtlijn komt echter naar voren dat er expliciet toestemming werd gegeven om luchtaanvallen in te zetten op de bevolking. Het beschieten van de bevolking als represaillemaatregel - met als oogmerk de gebieden onder effectief Nederlands gezag te krijgen - lijkt dan ook geen vaste handelswijze te zijn geworden tijdens het conflict in Nederlands-Indië.

Zoals bleek uit eerdere verhandelingen betreffende de inzet van het luchtwapen kunnen paradroppingen een belangrijke bijdrage leveren aan de bestrijding van de irreguliere tegenstander. Deze paradroppingen kunnen immers de uitvalsbasis van de irreguliere tegenstander ondermijnen. Tevens geven paradroppingen de reguliere troepen de snelheid en mobiliteit die in een COIN-conflict hard nodig zijn. Ook de Nederlandse legerleiding was zich bewust van de potentie van de paradroppingen in Nederlands-Indië getuige de nota van kapitein Deibel en de hoeveelheid commentaar van de Nederlandse commandanten dat hier op volgde.

Voor dit onderzoek zijn twee paradroppingen onder de loep genomen. Tijdens operatie Modder bleek dat de paradroppingen inderdaad een verrassingseffect bewerkstelligden voor de TNI. Door de droppingen hadden de Republikeinse troepen immers niet genoeg tijd om de industriële objecten onklaar te maken. Dankzij het verrassingseffect van de paradropping behaalde de Nederlandse troepen dus het operatiedoel om de economische belangrijke olieterreinen onbeschadigd in handen te krijgen. De paradroppingen tijdens operatie Gading waren daarentegen een minder groot succes. Een paar dagen voor deze paradroppingen hadden de luchtmachtstroepen het gebied gebombardeerd waardoor het effect van de verrassing teniet was gedaan en de TNI - tezamen met de Republikeinse zender – bij aanvang van de acties al was gevlucht naar het achterliggende terrein.

Para-droppingen werden naar alle waarschijnlijkheid regelmatig uitgevoerd door de Nederlandse troepen. Zo werden er al aan het begin van het COIN-conflict in Nederlands-Indië regelmatig para-droppingen door kapitein Westerling op Celebes uitgevoerd. Gezien het feit dat er voor dit onderzoek slechts twee paradroppingen zijn onderzocht en gezien de potentie van dergelijke operaties in de offensieve bestrijding van de irreguliere troepen, verdient deze vorm van inzet tijdens het conflict in Nederlands-Indië dan ook nader onderzoek.

Wat betreft de steun aan de grondtroepen in de bestrijding van de irreguliere tegenstander in de vorm van *Anti-Surface Force Air Operations* is het lastig een conclusie te trekken over de effectiviteit van het luchtwapen. Zoals bleek uit het academisch debat bestaat het probleem tijdens *Close Air Support* voornamelijk uit de identificatie van de eigen en de vijandelijke troepen. De bewegelijkheid van de gevechten, de snelheid en mobiliteit van de tegenstander en de lastige terreinomstandigheden, al deze factoren

zorgen voor ervoor dat het de vliegers wordt bemoeilijkt om de troepen te identificeren vanuit de lucht. Ook uit de evaluaties van de Nederlandse legerleiding (hoofdstuk 2) bleek dat de Nederlandse luchtmachtstrijdkrachten moeite hadden de eigen en de vijandelijke troepen te onderscheiden tijdens het leveren *Close Air Support*. De identificatie van de eigen troepen leek te zijn bemoeilijkt doordat dat de grondtroepen en luchtmachtstrijdkrachten zeer gebrekkige communicatiemiddelen voor handen hadden. Direct radiocontact tussen de vliegtuigen en de grondtroepen door middel van een VCP was vaak niet mogelijk.

Oplossingen die de Nederlandse legerleiding aandroeg in de instructies en richtlijnen waren het nemen van een ruime marge voor de *bomblines*, het gebruik van grondlappen, seinlappen, berichtkokers en seinpatronen, en de inzet van de Auster-verkenningsvliegtuigen in de communicatie met de jachtvliegtuigen. In de operaties die in het hoofdstuk 3 van dit onderzoek werden onderzocht, zetten noch de grondtroepen noch de vliegtuigen dergelijke hulpmiddelen in, waardoor het onduidelijk blijft in hoeverre dergelijke oplossingen toereikend zijn geweest tijdens het conflict. Om te kunnen vaststellen hoe succesvol de bijdrage van de luchtmachtstrijdkrachten bij de inzet *Close Air Support* was, dient dan ook nader onderzoek te worden gedaan.

Een ander probleem omtrent de inzet van het luchtwapen in COIN-conflicten dat werd aangekaart in hoofdstuk 1 is de noodzaak tot het leveren snelle luchtsteun. Dat ook de Nederlandse troepen hiermee worstelden bleek wel uit operatie Voorloper II. Het duurde uiteindelijk meer dan drie uur voordat er van de divisiecommandant antwoord kwam op de aanvraag om luchtsteun tijdens de operatie. De tactische toestand was toen al dusdanig gewijzigd dat luchtsteun niet meer nodig was. Om de snelheid van de levering van luchtsteun te bevorderen zonder het commando van de luchtmachtstrijdkrachten uit handen te geven van de divisiecommandant, werd in februari 1948 een innovatief luchtsteunnet voorgesteld. In hoeverre dit luchtsteunnet daadwerkelijk effectief heeft gefunctioneerd, verdient evenwel nader onderzoek. Uit geen van de operaties uit hoofdstuk 3 bleek immers dat een dergelijk luchtsteunnet in werking was.

Een andere vorm van luchtsteun die het Nederlandse luchtwapen leverde aan de grondtroepen, waren *Air Interdiction* luchtoperaties, waarbij onder meer bombardementen werden uitgevoerd op de spoorwegen. Uit het academisch debat in hoofdstuk 1 bleek al dat *Air Interdiction* operaties door luchtmacht-theoretici als weinig effectief worden beschouwd. Dit is met name omdat de vijandelijke infrastructuur

moeilijk vanuit de lucht zou zijn waar te nemen. Daarbij komt dat het bombarderen van een werkende infrastructuur niet zal helpen de steun van de bevolking te winnen gezien het feit dat zij eveneens gebruik maken van dezelfde wegen, bruggen en spoorlijnen. Ook de *Air Interdiction* operaties die in dit onderzoek naar voren kwamen lijken weinig effect te hebben gesorteerd. In de evaluatie van de TTC Midden-Java uit februari 1948 kwam immers naar voren dat de luchtmacht er tot twee keer toe niet in slaagden de spoorwegen blijvende schade toe te brengen. Ook tijdens operatie Voorloper II bleek het bombardement op de spoorwegen te Modjokerto weinig effectief te zijn. De TNI wist de spoorbaan immers tijdig te herstellen en voordat de Nederlandse bezetting van de stad plaatsvond goederen, militairen en burgers af te voeren. Helaas komt uit de bronnen niet naar voren waarom deze *Air Interdiction* operaties in Nederlands-Indië uiteindelijk niet de gewenste uitwerking hadden. Ook na de *Air Interdiction* operaties tijdens het conflict in Nederlands-Indië is dus meer onderzoek gewenst.

Zoals bleek uit hoofdstuk 1 zijn de luchtmacht-theoretici en historici over de inzet van het luchtwapen door middel van *Battle Field Interdiction* operaties eveneens weinig enthousiast. Ook hier is het voornaamste probleem dat de vijandelijke troepen lastig te identificeren zijn vanuit de lucht. In hoeverre een dergelijke inzet in Nederlands-Indië effectief was wordt echter niet geheel duidelijk uit dit onderzoek. Tijdens de operaties die zijn geanalyseerd in hoofdstuk 3 werd het luchtwapen immers niet op een dergelijke manier ingezet. Wel bleek uit de instructies en evaluaties uit hoofdstuk 2 dat de jachtvliegtuigen tijdens offensieve verkenningen vanuit de lucht op zoek gingen naar vijandelijke concentraties en kwam het zelfs voor dat er gehele kampong-complexen werden gebombardeerd. Het is niet onwaarschijnlijk dat tijdens dergelijke operaties onnodig een hoog aantal burgerslachtoffers is gemaakt. Hoe vaak en op welke schaal het luchtwapen op een dergelijke wijze werd ingezet, wordt echter uit dit onderzoek niet duidelijk.

Rest ons nog een punt aan te halen die in het onderzoek wel naar voren is gekomen, maar dat in deze conclusie nog niet is behandeld. Allereerst is er de kwestie van het mogelijk positieve effect van de inzet van het luchtwapen op het moreel van de grondtroepen. Zowel tijdens de luchtaanvallen te Bandjanegara als te Markas op Borneo spreken de territoriale commandanten van een dergelijk effect. Het daadwerkelijke effect op het moreel van de troepen kan aan de hand van de bronnen die zijn gebruikt tijdens dit onderzoek echter niet worden gemeten, gezien het feit dat er alleen is

gekeken naar de uitwerking van de luchtsteun tijdens de operaties, en niet in de periode hierna. Het zou echter interessant zijn om in een vervolgonderzoek de uitwerking van de luchtsteun op het moreel van de troepen na te gaan.

Concluderend kan er dus gesteld worden dat er meer onderzoek nodig is om de hoofdvraag van dit onderzoek goed gefundeerd te kunnen beantwoorden. Wel kan er een aantal voorzichtige conclusies worden getrokken die in een vervolgonderzoek zullen moeten worden geverifieerd. Allereerst lijkt het erop dat – gezien de ondoordachte houding van de Nederlandse legerleiding ten opzichte van de burgerbevolking - tijdens de inzet van het luchtwapen burgerslachtoffers zijn gemaakt die achteraf gezien niet nodig waren geweest. Nemen we in ogenschouw dat het winnen van de steun van de burgerbevolking voorop dient te staan om de irreguliere tegenstander te kunnen bestrijden, dan kunnen we stellen dat het luchtwapen op dit vlak dus een weinig effectieve bijdrage heeft geleverd.

De paradroppingen lijken in Nederlands-Indië daarentegen wel te hebben bijgedragen in de bestrijding van de irreguliere tegenstander – getuige het succes van operatie Modder. Wel blijkt dat de leiding van het luchtwapen echter nog niet geheel was doordrongen van het belang van het verassingseffect tijdens dergelijke paradroppingen. Gezien het feit dat paradroppingen over het algemeen worden gezien als de meest effectieve manier van offensieve inzet in COIN-conflicten, verdienen ook de paradroppingen in Nederlands-Indië meer aandacht. In hoeverre andere vormen van steun aan de grondtroepen – *Close Air Support*, *Battle Air Field Interdiction* en *Air Interdiction* – succesvol zijn geweest is onduidelijk. Wat duidelijk naar voren kwam in dit onderzoek is dat zowel de grondtroepen als de luchtmacht tegen een groot aantal problemen aanliepen die zij op een innovatieve manier probeerden op te lossen. In hoeverre deze oplossingen hebben geleid tot een daadwerkelijke effectieve steun aan de grondtroepen is echter niet duidelijk. Ook dergelijke luchtoperaties in Nederlands-Indië verdienen hierom nader onderzoek.

Primaire bronnen

Nationaal Archief (NA), Collectie 2.13.132 - Strijdkrachten in Nederlands-Indië 1938-1960 (Den Haag 2006)

Nationaal Instituut voor Militaire Historie (NIMH), Collectie 806 - ML-KNIL (Den Haag 2015)

Literatuur

Angeren, J.W.F., 'Algemene kenmerken van het optreden in de lucht' in: *Optreden ter zee, ter land en in de lucht*.

Boer, P.C., *Army co-operation bij de militaire luchtvaart in Indië, 1946-1950: de geschiedenis van 17 VARWA squadron en de Taylorcraft L-2M en Piper L-4J Cub-vliegtuigen van de militaire luchtvaart van het KNIL* (Den Haag 2004).

Boer, P.C., *De jachtvliegtuigen, Army Co-operation- en lesvliegtuigen van de Militaire Luchtvaart KNIL 1945-1950* (Amsterdam 2009)

Brocades Zaalberg, T.W., *The Roots of Dutch Counterinsurgency Balancing and Integrating Military and Civilian Efforts from Aceh to Uruzgan* (Paper voor de Conference of Army Historians).

Cats, B.C. en Van den Berg, H.N.J., *Logistiek onder de tropenzon. De verzorgende diensten van KNIL en KL in Nederlands-Indië 1946-1950* (Amsterdam 2003).

Clodfelter, M., 'A Framework for evaluating effectiveness', *Air Space and Power Journal* (2002)

Corum, J.S. en Johnson, W.R., *Airpower in Small Wars, Fighting Insurgents and Terrorists* (Kansas 2003).

Doel, H.W. van den, *Afscheid van Indië. De val van het Nederlandse imperium in Azië* (Amsterdam 2000).

Doorn, J.A.A. van, en Hendrix, W.J., *Ontsporing van geweld. Het Nederlands-Indonesisch conflict* (Rotterdam 1970).

Drew, D.M., 'Air Power in Pheripheral Conflict: From the Past the future?,' In: A. Stephens (ed.), *The War in the Air* (Fairbairn 1994).

Galula, D., *Counterinsurgency Warfare: Theory and Practice* (Connecticut 1964).

Groen, P.M.H., *Marsroutes en dwaalsporen. Het Nederlands militair-strategisch beleid in Indonesië 1945-1950* (Leiden 1991).

Heyward, J., 'Air Power and Insurgency: Some Preliminary Thoughts', in: J. Heyward (ed.), *Air Power Insurgency and the "War on Terror"*, (Cranwell 2009).

Kocher, M.A., Pepinsky, T.B. en Kalyvas, S.N., 'Aerial Bombing and counterinsurgency in the Vietnam War', *American Journal of Political Science* (2011).

Moor, J.A. de, *Westerling's oorlog, Indonesië 1945-1950, de geschiedenis van de commando's en parachutisten in Nederlands-Indië 1945-1950* (1999)

Mumford, A., 'Unnecessary or unsung? The utilization of airpower in Britain's colonial counterinsurgencies', *Small Wars & Insurgencies* 20 (2009).

Postma, T., *De Vliegende Hollanders, de geschiedenis van de Nederlandse luchtvaart vanaf de eerste vlucht in 1909 tot heden*, (Dieren 1984).

Simpson, J.G., 'Not By Bombs Alone, Lessons From Malaya', *JFQ* (1999).

Ward, O.G., *De Militaire Luchtvaart van het KNIL in de na-oorlogse jaren 1945-1950* (Houten 1988).

Wijninga, P.W.W., 'Airpower-strategie' in: G. Teitler e.a., *Militaire Strategie* (Amsterdam 2002).

